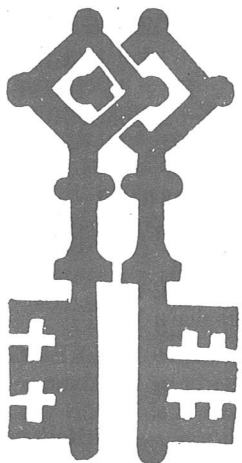
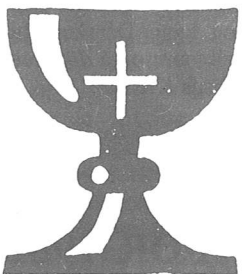
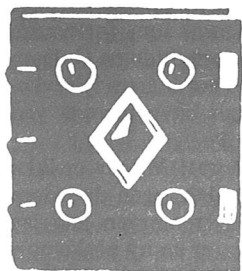

RE-FORMATIO

MEDDELELSER OM KIRKELIG FORNYELSE

1-2/1982

TAG IMOD SANDHEDEN!

*»Heller må vi tro for sanden
Marias sanddru mund
end fjendeskaren,
falsk i hjertets grund».*

SÅDAN synger koret (disciplene) i påskesekvensen »Vort påskelam, som ofret blev». For hele den kristne tro – og dermed hele den kristne Kirke – afhænger af den begivenhed, som vi fejrer påskedag: at Kristus er opstået fra de døde. Og det betyder, at hvis det er løgn, hvad vi forkyn-der – hvis Kristus *ikke* er opstået – så er det også helt uden mening, at vi samles til gudstjeneste. Det hele ville i så fald være ligegyldigt, det ville være dagdrømmeri – uden forbindelse med livets realiteter.

Dette er forøvrigt ikke noget, som først det såkaldt moderne menneske er blevet opmærksom på. Nej, allerede apostelen Paulus siger det i sit første brev til menigheden i Korint (15,17): »Hvis Kristus ikke er opstået, så er jeres tro forgæves; så er I endnu stadig i jeres synder». Og det er et af vor tids største bedragerier, at man har billedt mennesker ind, at Kristi opstandelse ikke skulle være virkelig. For når det kommer til stykket, så er Jesu Kristi opstandelse en af de mest veldokumenterede kendsgerninger, vi kender fra oldtidens historieskrivning. Ingen historiker med respekt for sig selv og med indsigt i sit fag vil i dag med ærlighed kunne så tvivl om ægtheden af det vidnesbyrd, som foreligger. – Det kan vi desværre ikke komme nærmere ind på her, men interessererede henvises til at læse bogen »Påskemorgen» af forfatteren Poul Hoffmann.

Her skal vi nøjes med at konstatere, at apostelen har noget at føje til det, han blev citeret for lige før. Han skriver nemlig (v. 20): »Men nu *er* Kristus opstået fra de døde ...» Den grav, hvori de havde lagt Jesus langfredag, var tom. Det var ikke til at komme uden om! Selv Jesu fjender måtte erkende dette! De søgte da heller ikke at benægte det. I stedet fandt de på en løgn: Det skulle være disciplene selv, der hav-

de fjernet liget — for næsen af de romerske vagtposter. Hertil skal lige oplyses, at det var soldaterne forbudt at sove på vagten — under dødsstraf. Og i den henseende vistest der ingen blødsødenhed.

De disciple, som flygtede, da det gjaldt, og hvoraf én forrådt sin mester, en anden fornægtede ham, og de øvrige låste sig inde af rædsel for, hvad der kunne ske dem, de skulle altså have optrådt som kommando-tropper i nattens mulm og mørke — i bedste jægerkorps-stil — og derefter have udspreddet det rygte, at Jesus var opstanden. For ikke at tale om, at de fleste af dem senere skulle være villige til at blive martyrer for noget, som de *vidste*, var en *løgn*. — Nej, her trækker vi grænsen og siger endnu en gang med selskabet fra før:

*»Heller må vi tro for sanden
Marias sanddru mund
end fjendeskaren,
falsk i hjertets grund.»*

»I søger efter Jesus af Nazaret, ... han er opstanden, han er ikke her». Det var engels budskab, og det fik konsekvenser

for verdenshistorien. Det vender også op og ned på dit og mit liv. For det betyder, at min synd er sonet. Gud har stadfæstet, hvad Jesus har gjort for dig på korset. Han — som gjorde under i Kana, som helbredte i Kapernaum, som forkyndte frihed i Nazaret og som døde på Golgata — han lever! Jeg kan møde ham lyslevende! Hele mit liv kan blive fornyet ved mødet med ham.

Og døden er besejret! Mit liv er ikke slut om nogle år. Dødens egen dødsdom er skrevet under. Hver morgen, når jeg vågner her på jorden, er en ny påskemorgen. Og når jeg sover hen fra det jordiske liv, skal jeg vågne hos Jesus.

Er det ikke utroligt? Så rig og så mægtig er den frelser, vi har. Han kom til jorden, for at enhver, som tror på ham, ikke skal fortabes, men have evigt liv.

Alt dette gives helt gratis — af nåde (gratia) — til enhver, som vil tage imod ham. I alterets sakramente kommer han til sin Kirke igen og igen. Der kan du modtage *ham*, som vil være også *din* frelser: Den opstandne Jesus Kristus!

Helge Tagatz

ABONNEMENT OG KONTINGENT FOR 1982

I dette nummer er der indlagt et giroindbetalingskort for 1982. Husk at afkrydse på begge sider af kortet, hvad indbetalingen dækker. Husk også at udfylde afsenderrubrikkerne.

Skulle girokortet være faldet ud, kan man indbetale beløbet på et almindeligt girokort.

De vil hjælpe vor likviditet meget ved snarlig indbetaling.

★

RE-FORMATIO

Abonnement 50 kr.
Abonnement, studerende 30 kr.

Fællesskabet KIRKELIG FORNYELSE

Enkelt medlemskab 140 kr.
Ægtepar 160 kr.
Enkelt, studerende eller pensionist 70 kr.
Pensionistægtepar 80 kr.

★

Postkonto nr. 2 08 81 42

Fællesskabet Kirkelig Fornyelse
Kassereren
Carit Etlarsvej 5, 1.
1814 København V.

Husk også Fællesskabet KIRKELIG FORNYELSE med gaver og kollekter.

Axel Madsen

SVEN-BERTIL SVENSSON — EN KIRKENS KUNSTNER

EN af vore kendteste kirkebyggere, arkitekt Holger Jensen, har engang til Kristeligt Dagblad udtalt noget i retning af, at der ikke findes noget, der hedder sakralt rum. Heroverfor står forfatteren til den følgende artikel om »Sakramentalt billedsyn», Sven-Bertil Svensson fra Mörbylånga på Öland, der både i sin kunst og i sit liv understreger, at kirken er et helligt rum — til hver en tid, også når der ikke fejres gudstjeneste. Skulle ikke det være et helligt sted, hvor Herren Kristus så mange gange legemligt er steget ned i nadveren? Når nu kirken er et helligt rum, må det også udtrykkes i kirkerummets udformning. Selve bygningen og dens udformning skal være sådan, at den giver udtryk for Guds nærvær. Men alt dette er jo til syvende og sidst den gamle, sandt kirkelige kunsts synsmåde og tradition.

Sven-Bertil Svensson er en mand, det nok er værd at introducere i Danmark, hvor vi vel har mange kirkekunstnere, men næppe mange, der som han kan kaldes »en kirkens kunstner». Den bedste præsentation af ham fås ved at læse Christian Braws artikel »En kyrkans konstnär» i Växjö Stifts Hembygdskalender 1976, som denne introduktion er et uddrag af.

Sven-Bertil Svensson er født i 1937 og har boet hele sit liv i Mörbylånga, hvor han også i mange år var kirkeværge. Da der blev ansat en kvindelig præst i pastoratet, kunne han ikke mere, og både han og en kvindelig medkirkeværge tog deres afsked, hvilket medførte en del ubehagelige avisskriverier.

Hans far, Sven Svensson, var også kunstner og gav Sven-Bertil den første uddannelse. Allerede som 18-årig kom han ind på Konsthögskolan i Stockholm, hvor han blev i 6 år. Sven-Bertil Svensson er kunstner helt og fuldt og har aldrig villet vide af noget andet. Han er også en kirkens mand helt og fuldt, men

har ikke altid været det. Oprindeligt har han en frikirkelig baggrund. Men lidt efter lidt nærmede han sig kirken. Hvad der drog ham, var det objektive i kirkens liv, at her findes noget, som består uafhængigt af menneskers følelser. Sin kirkelige inspiration fik han bl.a. fra Fader Gunnar i Osby, som flere somre holdt messer på Öland, og fra Hjelmserysdstiftelsen i Småland.

For en kunstner, som også er en kirkens mand, er det selvfølgelig et vitalt spørgsmål, hvorledes man skal kunne forene kunsten og kirkens liv. Allerede i studietiden i Stockholm fandt han en vej. Det var gennem Nationalmusæets samling af ikoner, som gjorde et uudsletteligt indtryk på ham.

Ikonen er den ortodokse kirkes hellige billede. Den er altid todimensional. Tre-dimensionale billeder og skulpturer forekommer aldrig i ortodokse kirker. Ikonen vil ikke give en naturalistisk fremstilling, som det f.eks. sker i romantikken, men vil i stedet på en åndelig måde fremstille en åndelig virkelighed, være et malet Guds-ord, et vindue til evigheden. Heller ikke er det individualistisk kunst, som er præget af kunstnerens opfattelse, men følger altid faste mønstre. Der bliver stilhed, ophøjethed og himmelsk ro over ikonen.

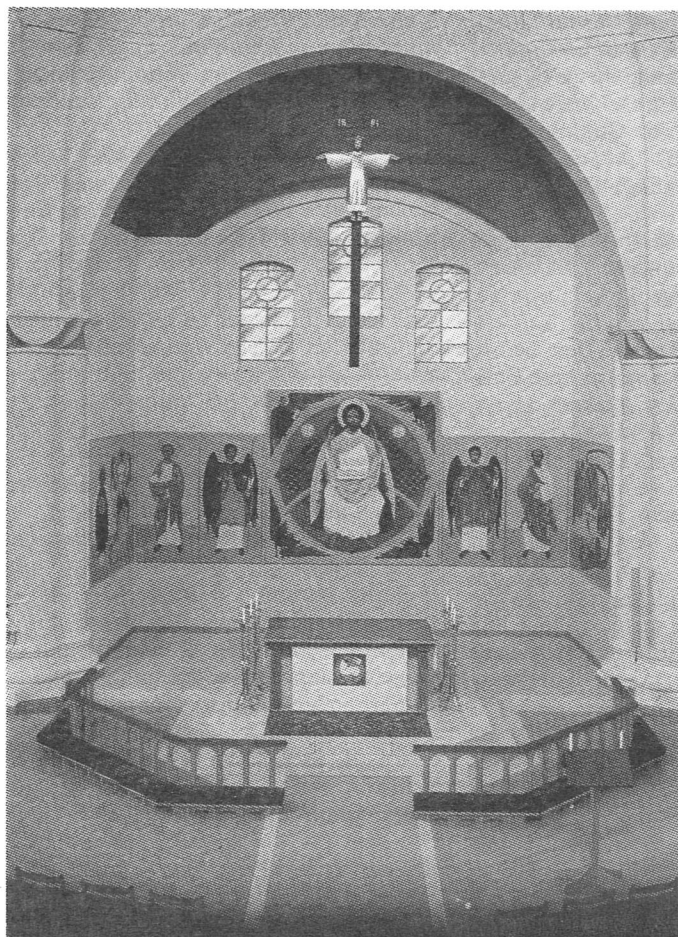
På samme måde blev han også præget af den middelalderlige kirkekunst, som er bedre bevaret i Sverige end i mange andre dele af Europa. Det er god kirkelig kunst, som bæres af sakral tanke og fungerer sakralt, i modsætning til meget af den moderne kunst, som forekommer i kirker, og som for det meste er uinteressant. I Stockholm kom Sven-Bertil Svensson også i kontakt med den romersk-katolske og den ortodokse kirke. Hos dem gav kirkemusikken nye impulser, særligt den gregorianske sang hos romerne.

Allerede i studietiden begyndte Sven-

Bertil Svensson at male ikon-inspireret. De fleste af hans kirkelige værker er også prægede af ikon-maleriet. Hans første opgave var Torslunda församlingshem i 1955, hvor han malede Jesu åbenbarelse for disciplene ved det store fiskedræt. Siden har han udført utallige arbejder i svenske kirker, f.eks. en Sct. Sigfrid-ikon til altertavlen i Sct. Sigfrid, Ljungby, ikoner til alteret i Bergkvara kapel, et triumfkrucifiks i Resmo (1965), Kristus-ikon, døbefont og processionskors til det nye kapel i Färjestaden og en mængde alterkors og processionskors til forskellige kirker.

Hans største og mest beagtelsesværdige arbejde er vel nok den kunstneriske udformning af Örsjö kirke uden for Nybro i Småland, som for størstedelen er udformet i ikonstil. Denne opgave er uden tvivl et af de mest omfattende, en moderne kunstner i lang tid har haft i kirkelig sammenhæng i Sverige. Ved et besøg i denne kirke vil man få et anskueligt eksempel på, hvordan Sven-Bertil Svensson har realiseret sin billedteologi. Der findes det, han taler om: kirken smykket som en Via sacra.

v/Olav Fog

*Örsjö Kirke,
Växjö Stift.*

*Koret med ikon-
malerier og
triumfkrucifiks
af Sven Bertil
Svensson.*

SAKRAMENTALT BILLEDSYN

I Danmark har der til lov om kirkers bestyrelse og til ritual for kirkeindvielse været forslag fremme om en afsakralisering af vore kirker. Som a propos hertil gengives et foredrag, den svenske kunstner Sven-Bertil Svensson, Mörbylånga på Öland, har holdt ved præstemødet i Göteborg i 1981. Samtidig introduceres i Danmark en bemærkelsesværdig kunstner, der har formået at tænke teologi og kunst sammen.

Red.

At forsøge at formulere hvad der er kirkelig kunst, og hvad der ikke er det, er en vanskelig opgave, som på mange måder kan virke afskrækkende. Kunst er jo efterhånden blevet en kulturytring, som har udviklet sig til noget, som ikke lader sig definere. Muligvis ville det være lettere at give sig i kast med en definition af, hvad kirken er.

Det forekommer imidlertid at være urimeligt i længden at beskæftige sig med sakral kunst uden at gøre sig klart, hvad denne kunst er, og hvilken opgave den har i kirke og menighed. Det burde være kirkens opgave at formulere de principper, der bør ligge til grund for den ikonografi, som den skal gøre brug af.

Byzantinsk billedtradition

Personligt har jeg søgt efter en sådan formulering, men ikke fundet nogen. Lige fra min studietid, fra midt i halvtredserne, har jeg forsøgt at finde formerne for en ret sakral kunst. En kunst, der så langt som muligt giver udtryk for kirkens egenart som sakramente i verden. Det, som for mig blev af afgørende betydning, var opdagelsen af middelalderens billedverden og den byzantinske billedtradition. Jo mere jeg studerede denne, desto mere blev jeg overbevist om, at den vesterlandske kirkelige kunst mistede sine sakrale og sakramentale dimensioner i højmiddelalderen og renaissanceen. Det var dengang individualismen satte en stopper for den åndelige udvikling i vesterlandets ikonografi.

Når mennesket stiller sig selv i centrum og ophøjer sig til skaber, fremtræder dets magtesløshed mest tydeligt. Den individualistiske frihed og selvcentringen har ført til den sakrale kunsts forarmelse. Det synes, som om modernismen fuldstændig har taget livet af det sakrale billede. En tilstand af kaos råder i det hele taget i billedverdenen.

Dette gør, at jeg finder det yderst vigtigt, at kirken på ny opdager, hvor kilderne findes til en fornyelse af billedet, af den sakrale kunst.

At opdage kirken

Det drejer sig i virkeligheden om at opdage kirkens sande væsen. Efter evne vil jeg forsøge at formidle nogle tanker, som for mig er vigtige, når man søger en sakramental billedteologi.

Fra kirkens ældste tider har det at skabe billeder været genstand for modstridende meninger. Striden har drejet sig om, hvorvidt det er muligt at fremstille åndelige realiteter i billedsprog. I lange tider var stridighederne ofte voldsomme i kampen for en ret ikonografi. Omgangene var mange og indviklede. En veltalende argumentation udviklede sig for og imod billeder – ikoner.

Vi ved, at der i 600-tallet fandtes en rigt udviklet billedverden i kirken. Da det ottende århundrede begyndte, blev situationen en anden. Da begyndte en lang – og for kirken svær og modsætningsfyldt tid med teologiske stridigheder for og imod ikoner.

Disse modsætninger var som så ofte i kirkens historie ikke bare af teologisk art, men havde også politiske mål. Påvirkning fra ikke-kristent hold var stærk til fordel for billedfjendskabet. Striden for og imod billeder stod på i næsten hundrede år. Til sidst sejrede kirkens katolske tro. Men sejren var dyrekøbt. Mange menneskers blod var blevet udgydt under stridighederne. Man forstår, at det var mere end en fiks idé, som motiverede en sådan kamp. Det drejede sig helt enkelt om, hvilket guddbillede kirken skulle leve med. Takket være disse stridigheder fik kirken også chancen for at gøre op med alskens vranglærdomme.

Skabelsteologi og inkarnation

Man begyndte igen at skabe billeder og forklarede, at billedforbudet var uforeneligt med kirkens tro. Til grund for kirkens holdning ligger den skabelsteologi, som fremfræder i lyset af inkarnationens mysterium.

Blandt de mange hellige fædre, der i denne vanskelige tid for kirken kæmpede for den sande tro, må vi nævne Johannes af Damaskus. Han var statstjenestemand, og derfor blev hans optræden dømt som højforræderi. Som straf for sin »forbrydelse« fik han den ene hånd hugget af.

Johannes af Damaskus fremstår som kirkens største forsvarer af det hellige billede. Han er også kendt for en intensiv kamp imod sin tids vranglærdomme. Det store spørgsmål var dengang, og det kan se ud, som om det stadig er det: er det tilladt at fremstille det guddommelige i synlig form? Har man lov til at male Kristus?

Billedforbud mod afgudsbilleder

De hellige fædre søgte svaret i Skriften og traditionen, og vejledt af Helligånden kunne de på kirkens vegne svare ja på spørgsmålet om, hvorvidt Kristus måtte fremstilles på billede. Vi kan her tænke på, hvad Sct. Paulus siger i brevet til galatnerne: »I, hvem Jesus Kristus blev malet for øje som korsfæstet« (Gal. 3,1). Til-

hængere af billedforbudet har altid søgt støtte for deres opfattelse i Det gamle Testamente. Man henviser til 2. Mosebog 20,4: »Du må ikke gøre dig noget udskåret billede eller noget afbillede af det, som er oppe i himlen eller nede på jorden eller i vandet under jorden«. Men her gælder det om at sætte budet ind i sin rette sammenhæng: »Du må ikke have andre guder end mig«. Budet eller forbudet drejer sig altså om afgudsbillede.

Afgudsbilledet karakteriseres ved, at det savner grund i virkeligheden. Det væsen, det repræsenterer, findes ikke. Budet tager bestemt afstand fra at tilbede noget, der er skabt af menneskehænder, fra tilbedelse af det skabte i stedet for af skaberen selv. I denne betydning har budet sin gyldighed endog i Den nye Pagts tid. Til dette kan man føje det helt urimelige i at forsøge at fremstille den 1. person i Treenigheden, den almægtige Fader. Han, som er uden legeme, uden form, uden materie og usynlig, kan ikke afbildes.

I Det gamle Testamente findes intet generelt forbud mod de billeder, der henviser til åndelige realiteter. Vi kan bare tænke på, hvordan tabernaklet blev bygget efter forbilleder, som var givet af Herren selv. »Se til at du udfører det efter det forbillede, som vises dig på bjerget«, 2. Mosebog 25,40. Det vitale tema urbillede-afbillede vender igen og igen tilbage i Skriften. Jerusalems tempel var et billede af den himmelske herlighed (Hebr. 8,5). Vi kan også minde om keruberne på pagtens ark, som var billeder af åndelige og himmelske væsener. Tempeltjenestens hellige handlinger udgør også en rig symbol- og billedverden.

Ordet bliver kød

Selv om man ikke kan finde støtte for et generelt billedforbud i Det gamle Testamente, bliver situationen helt ny og anderledes gennem inkarnationen. Kirken udbryder med Sct. Johannes: »Og ordet blev kød og tog bolig iblandt os, og vi så hans herlighed«, Johs. 1,14. Gud bliver

menneske, kød og blod, ja, han bliver fysik, af samme materie som den skabte verden. Det materielle bliver bærer af det guddommelige. Den naturlige skabelse bliver guddommeliggjort, gennemtrængelig for det guddommelige og gennemsigtig for at vise hen til Guds herlighed. Overfor dette mysterium bliver det vanskeligt, ja umuligt at opdele tilværelsen i åndelige og verdslige kategorier. Det bliver umuligt at sondre mellem ånd og materie. I disse forhold havde oldkirken en kamp at udkæmpe mod den græske filosofis spiritualisme. I den platonske dualisme fremviser man en klar opdeling og

adskillelse mellem ånd og materie. Det åndelige i mennesket ansås for at tilhøre den evige verden. Materien ansås for noget ondt, som ånden måtte frigøres fra.

Inkarnationen skænker verden et syn på virkeligheden, som gør kristendommen meget materiel. Dette får konsekvenser for gudstjenesteliv, kirkeliv, sakramentsopfattelse og endog for kirkens kultur og arbejdsliv.

Spiritualismens trussel

Spiritualismen truer altid med at vinde terræn fra kirken med en opdeling til føl-

ÖRSJÖ KIRKE, Växjö Stift. Kristus på tronen.
Ikonmaleri af Sven Bertil Svensson.

ge: sakramentalt eller ikke-sakramentalt grundsyn.

Spiritualismen er en stadig trussel mod kirkens katolicitet. Det sakramentale grundsyn får til følge, at man kan forstå det forgængelige som bærer af det uforgængelige. Den åndelige virkelighed forenes med den materielle, som dermed bliver forvandlet og helliggjort. Nadverens brød og vin fortæller ikke bare om Kristus og minder ikke bare om Ham, men bliver vedvarende og virkeligt hans legeme og blod.

Sådan er også den skabte verden forvandlet ved ham. Nåden fuldender, guddommeliggør og helliger.

Åndeliggørelsens tragedie

Her vil jeg gerne citere den kendte, ortodokse teolog Alexander Schmemmann. Han har på en meget fortjenstfuld måde formuleret kirkens syn på skabelsen. Han siger:

»Kristendommens virkelige tragedie er ikke dens kompromis med verden og den fremadskridende materialisme, men tværtimod dens åndeliggørelse».

Videre:

»Alt, hvad der eksisterer, er Guds gave til mennesket, og alt dette eksisterer for at gøre Gud kendt for mennesket, for at gøre menneskets liv til fællesskab, communion med Gud».

Det er i denne sammenhæng, vi må bevæge os, hvis vi skal kunne sige ja til et positivt, sakramentalt billedsyn.

Afbilledtanken findes allerede fra begyndelsen. Gud skabte mennesket i sit eget billede. Gud selv er den første billedskaber, og som sådan er han uovertruffen. Han har åbenbaret sig selv i billedets form, først gennem menneskeslægten og senere på fuldkommen måde i Jesus Kristus. Derfor ærer vi mennesker Gud ved at udvise agtelse for hinanden.

Det ikke-sakramentale grundsyns tilhængere fandtes allerede i oldkirken. Disse indtog en vigtig rolle i ikonoklasmen. Efter reformationen kommer dette grundsyn klarest til udtryk i de reformerte kirker og de åndelige bevægelser, der er udgået fra dem.

For dette ikke-sakramentale grundsyn bliver det materielle bare ydre tegn og pædagogiske hjælpemidler. Det materielle kan ikke være bærer af det guddom-

melige. Alting opfattes på en åndelig måde. Denne måde at opfatte på forandrer naturligvis også indholdet af nadveren, dåben og opfattelsen af hele skabelsen.

Tre holdninger

Kirkens forhold til det sakrale billede kan indeles i tre holdninger, alt afhængig af, hvilket grundsyn man anvender.

1. Forholdet kan være en *afstandtagen* fra alt, der har med billeder at gøre, med den motivering, at billeder er unødvendige, eller at kunst er værdiløs pynt. Angsten for billedernes vildledelse af åndeligheden maner til afstandtagen.

2. En anden måde at forholde sig til billedskabelsen på kan karakteriseres som en *akcepteren*. Billedet kan være anvendeligt og nyttigt, frem for alt i undervisningen. Man pointerer billedets pædagogiske værdi.

3. Den tredje måde at forholde sig på er præget af *entusiasme*. Billedet og kunsten opfattes som nødvendige og udgør en naturlig del af kirkens tro og liv.

Kirkens billeder er lovsang

Ud fra denne entusiastiske holdning bli-

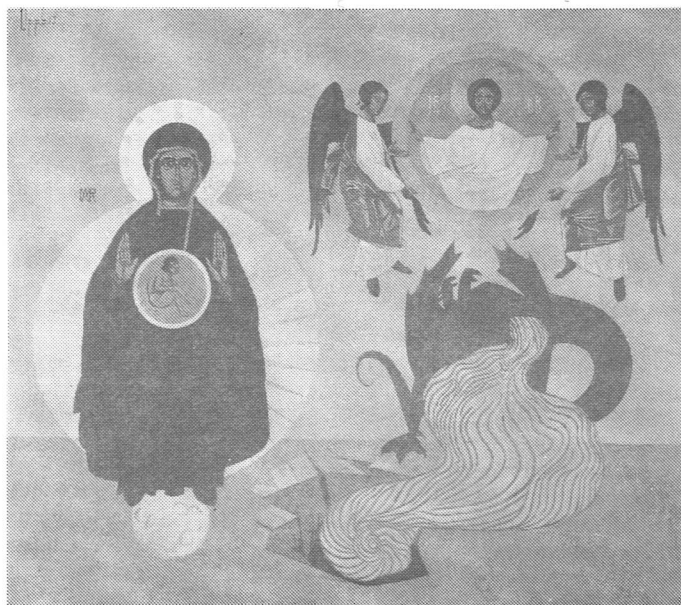
ver kirkens billeder ikke bare synlig forkyndelse, men lovsang. Billederne bliver en del af den kristnes eukaristiske liv: bøn, tilbedelse, lovsang og taksigelse. Hele skaberværket deltager i lovsangen, så endog et værk af menneskers hænder bliver taksigelse. Alexander Schmemmann siger:

»Velsignelsen er, som vi allerede ved, taksigelse. I og gennem taksigelsen vedkender mennesket sig den virkelige art af alt, hvad det modtager af Gud, gør tingene til det, de er. Vi velsigner og helliger dem, når vi overlader dem til Gud i en eukaristisk frembæring af hele vor tilværelse».

Genopdagelse af den sakrale kunst

Grunden til en positiv aksept af den sakrale kunsts muligheder hører sammen med en dyb og tillidsfuld tro på den Gud, som har skabt himmel og jord og alt, hvad der er synligt og usynligt, og som har åbenbaret sin herlighed for os gennem sin søn, Jesus Kristus.

Det er frem for alt den ortodokse kirke, der har værnet og bevaret en ret billedteologi.

Örsjö Kirke,
Växjö Stift.

Kvinden og dragen
Kvinden med solen
som kjortel og månen
under sine fødder er dels Maria,
Guds Moder, og
dels Kirken, Mode-
ren, som nærer og
føder enhver kris-
ten. (Luther).

Ikonmaleri af
Sven Bertil
Svensson.

Örsjö Kirke,
Växjö Stift.

Mikaels kamp.

»Mikael og hans
engle stred mod
dragen». (Åb. 12,7)

Ikonmaleri af
Sven Bertil
Svensson.

Derfor er det netop ikonmaleriet, som i dag inspirerer til genopdagelse af den sakrale kunsts rette væsen og dens plads i kristne menneskers liv. Ikonen og liturgien er uopløseligt forenede til en enhed i den ortodokse kirkes liv.

Kunst for kirkens skyld ...

Er det muligt at definere, hvad sakral kunst er eller burde være? Gennem billedfjendskabet i 700-tallet fik kirken store muligheder for at definere sit syn på den sakrale kunst. Svaret må derfor søges i kirkens hellige tradition. Den sakrale kunst hører primært hjemme i kirkerummet, men denne sammenhæng gør ikke hvad som helst til sakral kunst.

Det er vigtigt at fremhæve, at den sakrale kunst må være underordnet kirkens tro og liv. Den har sin vigtigste opgave deri at tydeliggøre forholdet mellem symbol og virkelighed. Det hellige billede gør det hellige nærværende. Ikonen – billedet skal visualisere den åndelige virkelighed, som er objektivt nærværende i kirkens liturgi. Sakral kunst kan alene den kunst være, som har liturgiendens ånd i sig. Objektivitet og realisme er vigtige elementer i den sakrale kunst. Således foreskrev f.eks. koncilet i Konstantinopel 692, at realistiske Kristusbilleder skulle erstatte de billeder, der alene var symboliske.

... ikke for kunstnerens

Kunsten bliver i denne sammenhæng uinteressant, når den giver udtryk for den enkelte kunstners subjektive opfattelse eller individualistiske tolkningsforsøg af kirkens tro. Den sakrale kunst må aldrig være kunst for kunstens egen skyld eller kunst for kunstnerens skyld.

Jeg finder det umuligt at give en definition på, hvad sakral kunst er, uden at henvise til den ortodokse kirkes ikontradition og billedteologi. Som i så meget andet har den ortodokse kirke også på dette område vist sig at være tro mod kirkens lære. Ikonerne fremstiller en åndelig virkelighed, der er nærværende i be-

tragteren her og nu. Ikonerne vil være troende og søgende mennesker til hjælp med at tro på Guds rige og dets nærhed. De underviser om kirkens herre, Jesus Kristus, om hans nærvær i alle ting, der sker på jorden og i himlen. Ikonerne skildrer virkelige hændelser og virkelige personer, som er lette at identificere sig med og genkende. For den troende bliver disse hændelser og personer lige så aktivt nærværende som billedernes linier og farver, deres materiale.

I følge kirkens tro er ikonerne bærere af den virkelighed, som Sct. Johannes beskriver i sit første brev:

»Det, der var fra begyndelsen, det, vi har hørt, det vi har set med vore egne øjne, det, vi skuede og vore egne hænder følte på, ja om livets Ord, forkynnder vi, og livet blev åbenbart, og vi har set det og vidner om det og forkynnder jer det, det evige liv, som var hos Faderen og blev åbenbart for os«, 1. Johs. 1,1-2.

Vinduer mod den åndelige virkelighed

Ortodoksiens hellige billeder – ikonerne – sammenlignes ofte med vinduer, vinduer mod den åndelige virkelighed. Disse præges af en – så langt det er muligt – objektiv fremstillingsmåde. Man skærer alt det væk fra personer og hændelser, som er uvæsentligt, det sanselige reduceres til et minimum. Rummet og landskabet opleves som tidløst. Det virkelige rum og den virkelige tid findes hos betragteren. Kunstneren bliver bare et lydigt redskab, hans individualitet påvirker ikke ikonens verden.

En ikon, der forestiller Kristus, meddeler derfor ikke betragteren meget om, hvordan Jesus så ud, men meget mere hvem han er. Ikonen åbenbarer Kristus, ikke bare som han var, men snarere som han er, og som den der kommer igen. På samme måde bliver Gudsmoder-ikonet ikke alene et smukt billede af Maria og Jesus, men fremstiller og nærværende gør troens hemmelighed, inkarnationens mysterium. Ikonen, der forestiller bibelske begivenheder, beretter ikke i første om-

gang, hvordan det kan have set ud, eller hvordan det kan have gået for sig. De taler om, *hvad* der foregik, og det er noget mere. Væsensforskelligt fra dette er det historiserende og følelsesmæssige vesterlandske kirkemaleri.

Svededugens Kristus-billede

Den vigtigste ikon er selvfølgelig Kristus-ikonet. Der lægges særlig stor vægt på den, fordi Kristus selv har overgivet det første Kristus-billede til kirken. Det er det billede, som den ortodokse kirke kalder »Det ej af menneskehånd gjort bille-

de». Det drejer sig her efter alt at dømme om sindonen, svededugen, det linnedstykke i hvilket Kristus var lagt i graven, og som bærer tydelige spor af hans legeme. Svededugens Kristus-ansigt er forbilledet for alle sande Kristus-ikoner. Kristus-billedet er det fornemste, men det er vigtigt at påpege, at alle andre ikoner også handler om og viser hen til Kristus. Det kan være billeder af apostlene, helgener eller af bibelske begivenheder. Alt handler om hans forunderlige gerninger. Sct. Paulus siger:

»Og alle vi, som med utildækket ansigt

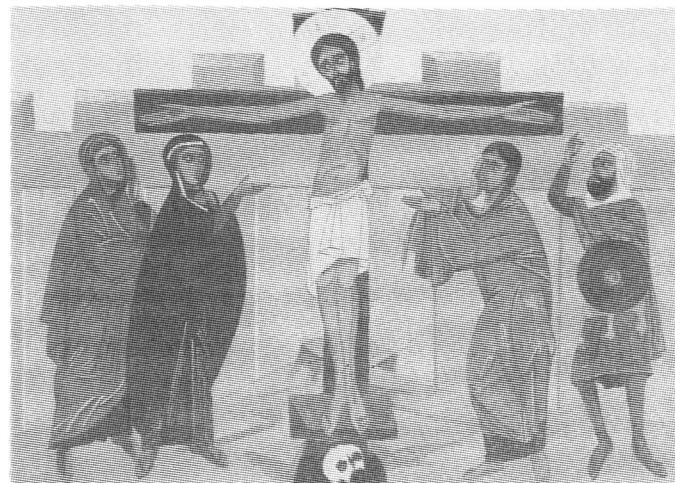
Örsjö Kirke,
Växjö Stift.

Kobberslangen og korsfæstelsen.

»Og ligesom Moses ophøjede slangen i ørkenen, sådan må Menneskesønnen ophøjes, for at enhver, som tror, skal have evigt liv i ham«.

(Joh. 3,14-15)

Ikonmaleri af
Sven Bertil
Svensson.

skuer Herrens herlighed i et spejl, forvandles til det samme billede fra herlighed til herlighed, eftersom det kommer fra Åndens herre», 2. Kor. 3,18.

Disse ord kan være en nøgle til forståelse af ikonernes væsen og indhold. Enhver ikonfremstilling er i sidste instans en forherligelse af den Hellige Treenighed, thi kilden til alt, hvad der hedder lys og kraft, er Gud, Faderen, Sønnen og Den hellige Ånd.

En i denne sammenhæng noget usædvanlig autoritet, Albert Engström, siger efter at have besøgt Rusland:

»Jeg kan forsikre, at jeg aldrig har set så smuk en farve i nogen kunst som i denne. Jeg tror, det er det smukkeste, jeg har set i mit liv – hvad kunst angår. Send vore unge og gamle malere derover og lær dem ærbødighed og guddommelig ligevægt at kende. Dette er – om noget – troens mystik».

Sakral kunst i vor tid

Dette former sig til nogle spredte tanker om en sakramental billedteologi. Det kan måske være af betydning engang imellem at fundere i disse baner for siden lettere at kunne se, hvad der savnes af billedteologi i vor tid. Skal kirken i dag have den sakrale kunst, ikonografien, tilbage som et middel i undervisning og andagt, kræver det en gennemgribende fornyelse. En ny opmærksomhed må gøre sig gældende både hos kunstnere og bestillere. I al kirkelig fornyelse gælder det om at søge tilbage for at finde det, som blev tabt. Det hellige billede burde igen få den selvfølgelig plads, det engang indtog i de troendes liv.

Kirkerummet og ikonografien hører sammen. Ikonografi og liturgi bør danne en harmonisk enhed, hvor også arkitekturen er aktivt medvirkende. Det drejer sig om intet mindre end at fremstille det hellige, at gøre Gud nærværende. Der er en, der har sagt: »At bygge en kirke er lige så svært som at tale om Gud». Det er vigtigt, at menigheden bliver sig kirkens tro og særegenhed bevidst, at den kan

formulere og stille krav til dem, som skal udsmykke kirkerummet. Kirkerummet skal være det sted, hvor mennesker øves i det hellige og trænes i en eukaristisk livsstil. Kirkerummet bør kunne opleves som det guddommeliges bolig.

Et er imidlertid sikkert: dette vil ikke lykkes, så længe den kristne tro spiritualiseres! Her kræves en akcept af det skabtes muligheder. Ulf Söderlind siger i en artikel i »Svensk Kyrkotidning»:

»Anser man intet for helligt udenfor sig selv, holder man heller ikke noget for helligt inde i sig selv eller i de medmennesker, man møder».

Hvis ikke vi oplever det helliges nærvær i kirkerummet, er grunden sikkert en langt fremskreden spiritualisering. En spaltning i åndeligt og profant.

Kirkerummet gør nærværende

Ingen møje burde spares, når det gælder så vigtige ting som kirkerummets muligheder for at berette om Guds herlighed og gøre den nærværende. I et kirkerum må der ikke findes noget, som ikke tåler mødet med den Hellige. Harmonien og skønheden er sider af Guds væsen, som bør komme til udtryk i det sakrale rum. Kirkerummet er det skrin, der omslutter det hellige og de hellige. Sct. Peter siger:

»Lad jer selv som levende stene opbygge til et åndeligt hus, til et helligt præsteskab, der bringer åndelige ofre, som ved Jesus Kristus er velbehagelige for Gud», 1. Pet. 2,5.

Til grund for en kunstnerisk totaludformning af et kirkerum må ligge en klar teologisk definition af rummets særegenhed. En kristen kirke kan med hensyn til funktion ikke ligne noget andet bygningsværk.

Kirkekunsten er en del af liturgien

Sct. Germain siger: »Kirken er himlen på jorden, hvor Gud bor og hersker». Kirkerummets kunst må være et sandt udtryk for kirkens lære og tro, så den i alle henseender er en del af liturgien. Kunsten bliver således en afspejling af kirkens in-

dre åndelige liv og i dybeste mening forkyndelse.

Sct. Johannes af Damaskus siger:

»Loven og alt det, der blev indstiftet via loven, var et forbillede for det billede, som skulle komme, det vil sige vor gudstjeneste. Og den gudstjeneste, som vi nu fejrer, er et billede, som udmærket passer ind. Hvad selve tingene angår, repræsenterer disse det himmelske Jerusalem, det udødelige og ej af menneskehånd skabte – ifølge apostelens forudsigelse».

»Thi han ventede på staden med de faste grundvolde, hvis bygmester og skaber er Gud». »Thi her har vi ikke en blivende

stad, men søger den kommende», Hebr. 11,10; 13,14.

Kirkerummet – pilgrimsvejen

Kirken med alt, hvad den står for, er billedet på det kommende rige, det himmelske Jerusalem. Kirken og dens liturgi forgriber den kommende fred, hvor alle forløste skal samles i tilbedelse for Guds og Lammets trone. I et rum, som har til opgave at formidle disse åndelige realiteter, ordner billederne sig næsten af sig selv med tanke på indhold og placering. Om kirkerummet er et billede af Guds rige i tiden og evigheden, da bliver det givne motiv vejen, pilgrimsvejen – via sacra.

Guds Moder,
Karmels Dronning.

*I sine hænder, op-
løftede i tilbedelse,
bærer hun skapula-
ret, tegnet på hen-
des beskyttelse.*

*Ikonmaleri af
Sven Bertil
Svensson*

Ud ad denne vej ordner billederne sig. Skabelsen, den gamle pagts tid; profetierne, patriarkerne, profetierne og deres opfyldelse, Jesu fødsel, liv og offer på Golgata. Krucifikset har erstattet forhængen, fordi han én gang for alle er gået ind i det allerhelligste. Vejens mål er den himmelske gudstjeneste. På tærsklen til evigheden skuer vi ind i Guds herlighed. En trone er sat frem i himlen, og på den sidder kongen Jesus Kristus, og alle de hellige tilbøder og lovsynger, apostle og ærkeengle, helgener og martyrer, keruber og serafim – alle synger de: »Hellig, hellig, hellig er Herren Zebaoth». I den lovsang istemmer hele menigheden. I liturgien er Guds folk samlet, alle de der tilhører Kristus her i tiden og de, der allerede skuer Guds herlighed.

Menneskecentrering bliver isolering

Mange af vor tids kirker savner meget af det, som kan formidle det hellige. Ofte er disse bygninger fattige og triste. De fungerer sjældent uden mennesker. Den horisontale fællesskabstanke er blevet prioriteret. Bekvemmelighed og komfort har erstattet det indadvendte og højtidelige, det, der samler og koncentrerer. Koncentrationen på de vertikale perspektiver har måttet vige for det nærliggende og menneskelige. Vore nye kirkerum er bygget først og fremmest til mennesker, ikke til Guds ære. Det paradoksale er dog, at denne menneskecentrering ofte skaber en følelse af isolation og fremmedgørelse. Når mennesker enkelt-

vis konfronteres med disse rum, engageres de ikke. Der kræves menneskelig aktivitet, musik og sang, for at de skal fungere. Mennesket orker ikke med sig selv og sine tanker at opfylde denne tomhed. Disse rum frigør ingen åndelighed, men kvæler den i stedet for.

Et andet gudsbillede

Hvis der forekommer billeder eller udsmykning i vore nye kirker, så har man en følelse af, at disse ikke angår den besøgende. De kunne lige så godt have været placeret et andet sted. Fraværet af sakramentalitet er næsten altid total.

Vor tids forkyndelse præges ofte af overfladiskhed og forvirring. Denne forvirring synes mange gange at være alt, hvad der bliver tilbage, når nye kirker skal bygges og udsmykkes.

Det er nok ikke bare arkitektens eller kunstnerens fejl, at det er, som det er. Årsagen bør søges i et forandret gudsbillede, et andet gudsbillede end det, som apostlene overgav kirken. Sækulariseringen, verdsliggørelsen sætter sine spor. Kirken, menigheden bliver en dårlig bestiller, så længe den ikke er sig sin identitet bevidst. Når menigheden bliver ude af stand til at formulere den apostolske og katolske tro og til at forkynde, hvordan Gud er, ja da bliver dens hus også derefter.

Sven-Bertil Svensson
Overs. v/Mads Bøgh

SOM I HIMLEN SÅLEDES OGSÅ PÅ JORDEN

Om den himmelske og den jordiske gudstjeneste

HVORFOR samles Guds folk til gudstjeneste? Fordi det er Guds vilje! Dette fremgår entydigt af Guds lov, som vi kender den fra de 5 mosebøger. En stor del af Loven er bestemmelser om det gudstjenestelige liv.

Det fremgår således af Loven, at der skal ofres røgelse morgen og aften på guldalteret foran forhængen til det allerhelligste, hvor Gud troner over keruberne: »På det skal Aron brænde vellugten: røgelse; hver morgen, når han gør lamperne i stand, skal han antænde den. Og når Aron sætter lamperne på lysestagen ved aftenstid, skal han ligeledes antænde den; det skal være *et stadigt røgelsesoffer* for HERRENS åsyn fra slægt til slægt» (2. Mos. 30,7-8). Det er dette daglige offer, som er grundlaget også for den bibelske fællesbøn, som fortsatte i den kristne kirke – overalt, hvor man i tro og skab mod apostlenes lære holdt fast ved bønnerne. Apostlene selv kom i helligdommen ved tiderne for disse tjenester, og kirken udviklede udenfor Jerusalem en tidebønstjeneste, hvis hovedbønner netop var aften- og morgenbønnen.

Det var også efter Guds bud, at der ofredes dyre- og afgrødeofre, som en forlignelses tjeneste mellem Gud og folket, eller Gud og den enkelte af folket. Særlig må vi lægge mærke til den store forsoningsdag, som omtales i 3. Mos. 16. Med dette offer forkyndte Gud forud, at blodet af én retfærdig, hans egen Søn, frembåret af denne selv som ypperstepræst i den himmelske helligdom *endegyldigt* kunne forlige mennesker af den faldne og ulydige menneskeslægt med Gud. Dette offer, som Loven pegede imod, og som fuldbyrdes i historien på Golgata – dette offer er til stede i enhver kristen gudstjeneste i forkyndelsen af forlignelsens ord og i ihukommelsen af Jesu lidelse og død i nadveren. »Så ofte som I spiser dette brød og drikker kalken, forkyn-

der I Herrens død, indtil han kommer» (1. Kor. 11,26).

Endnu et træk fra Loven skal drages frem med gyldighed også idag: påskefesten! festen for folkets befrielse fra trældommen i Ægypten, som skulle fejres en gang om året. Denne fest er gennem Jesu indstiftelse af nadveren blevet en ugentlig begivenhed i kirkens liv. Derfor hører vi om apostlene, at de holdt måltid med fryd; de fortsatte med at bede den store taksigelse, som Jesus selv bad ved sit påskemåltid med dem i den nat, da han blev forrædt. Taksigelsen ved påskemåltidet takkede for Guds skaberværk og omsorg for mennesket og for Guds frelse; i kirken fortsatte dette i nadverbønnen (eucharisti = taksigelse, præfationen = lovprisningen før Helligsangen) som en uddybet tak for den frelsens fylde, som kom til os i Jesus Kristus.

Altså: vi holder gudstjeneste, fordi Gud i Loven har givet til kende, at det er Ham velbehageligt og til vor egen gagn at ære Ham på denne måde. Af Jesu eget eksempel og af apostlenes og kirkens senere praksis forstår vi, at gudstjenesten også for os er Guds vilje for sit folk. Denne Lovens gyldighed betyder ikke, at de gammel-testamentlige tjenester skal reproduceres, men at vi skal tilegne os det, som Gud peger på gennem sine bud og den gamle pagts gudstjenestelige praksis. Det gamle Testaments gudstjeneste var nemlig en skygge af den kommende tjeneste:

»Thi loven ejer kun en skygge af de kommende goder og ikke tingene i deres sande skikkelse; derfor kan den aldrig ved de samme ofre, som de bestandig år for år frembærer, føre de ofrende til fuldendelse» (Hebr. 10,1). Hvad er de kommende goder? Det er den syndsforladelse og forlignelse med Gud, som udvirkedes ved Jesu død på Golgata – den offerhandling, som virkeligt giver det, som

Loven pegede på (jfr. Hebr. 10,12 & 14). De goder – den frelse, som der her er tale om, er en frelse, som gælder idag. Jesu død har gyldighed idag, som et offer frembåret for os, og her er vi midt i spørgsmålet om, hvordan vi skal forstå sammenhængen mellem den himmelske gudstjeneste og den gudstjeneste, som vi samles til efter Guds bud.

Den død, som Jesus døde på Golgata på et ganske bestemt tidspunkt i historien, nemlig under den romerske besættelse af Israel, nærmere bestemt – mens Pilatus var landshøvding, forkyndes som en straffedom for folkets synder, som afsønet stiller Guds vrede, men ikke bare det: Denne død gælder som et evigt gyldigt sonoffer. Hvordan det? Derved, at Jesus i den himmelske helligdom frembærer sit blod, sin død som et evigt offer; han træder med sit offer ind gennem forhænget til Guds trone og vinder os dét gode: at vi har adgang til Faderen.

Der finder altså en gudstjeneste sted i himlen, hvorved Jesus vinder os de evige goder, som Loven rummer en skygge af. Derfor står der om den helligdom, som opførtes efter Lovens forskrifter: den er »et afbillede (en kopi) og en skygge af den himmelske, således som Gud tilkendegav Moses det, da han skulle indrette tabernaklet: 'Se til', sagde han, 'at du udfører alt efter det forbillede, som blev vist dig på bjerget'» (Hebr. 8,5; læs gerne hele sammenhængen vers 1-5).

Jesus har altså en evig tjeneste som ypperstepræst i den himmelske helligdom. Der frembærer han et offer, som forliger os med Gud og giver os adgang til Gud som vor Far og gør os til borgere i et rige, som ikke skal gå til grunde (jfr. Hebr. 12,28). Det offer er hans død, som ved at frembæres i evigheden (i himlene), udenfor historien, også får evig gyldighed, så at det hver gang, der samles en Kristus-troende menighed til gudstjeneste i ihukommelse af Jesu død, bliver et aktuelt gældende offer i denne menigheds nutid. Den himmelske gudstjeneste, hvor ypperstepræsten Jesus frembærer

sit blod, er altså det, der giver vor gudstjeneste et indhold. Men det er den samme evige gyldighed af Jesu død som offer frembåret i den himmelske helligdom, der bevirker, at vi i den gamle pagts gudstjeneste finder en skygge af de kommende goder, for den gammeltestamentlige helligdom er en skygge og en kopi af den himmelske. Vi skal altså ikke ofre dyr, men ihukomme det offer, som dyrefrene – særlig på forsoningsdagen – pegede frem imod og var en skygge af; de bekendtgjorde jo, at Gud p.gr.a. blodet ville tilgive synderen og det folk, som angrede sin synd. På den anden side er der ordninger fra den gamle pagt, som består mere eller mindre fuldstændigt, fordi vor gudstjeneste, hvis den skal være sand og indholdsfyldt, også må være et udtryk for den himmelske gudstjeneste. Det, som vi i skyggens form finder i Det gamle Testaments gudstjenesteordning, skal findes hos os med fuldendelsens virkelighed, som ved Helligånden skjult er tilstede, men som også skal åbenbares i sin fylde ved Kristi Jesu genkomst.

Aften- og morgenofferet af røgelse på guldalteret i tabernaklet er et klart eksempel på denne sammenhæng. Denne tjeneste finder sted på Guds bud i overensstemmelse med det, som Moses fik vist på bjerget. Dette finder da også sin bekræftelse i det indblik vi gennem Johannes' Åbenbaring får i den himmelske gudstjeneste. Der er et guldalter i tabernaklet, fordi der er et guldalter i himlen. Der ofres røgelse i den jordiske gudstjeneste, fordi det samme sker i den himmelske: »Og en anden engel kom og stillede sig ved alteret med et røgelseskar af guld, og der blev givet ham megen røgelse, for at han skulle lægge den til alle de helliges bønner på guldalteret foran tronen. Og fra engels hånd steg røgen af røgelsen med de helliges bønner op for Guds åsyn» (Johs. Åb. 8,3-4). I den kristne kirke genfindes samme tjeneste i menighedens sammenkomst til bøn aften og morgen, hvad enten den bestod i apostlenes deltagelse i tempeltjenestens

ofring af røgelse (jfr. Ap. G. 2,46; 3,1) eller i kirkens senere tidebønstjeneste, sådan som den udfoldedes i oldkirkens kathedraler.

Sammenfatning af forholdet mellem de to tjenester, den på jorden og den i himlen: *Den jordiske gudstjenestes indhold er bestemt af den himmelske gudstjenestes virkelighed. Kun hvor det, som sker på jorden, er delagtigt i den himmelske virkelighed, formidler den virkelige goder: adgang til Gud, syndernes forladelse og del i et urokkeligt rige. Den himmelske gudstjeneste er sandheds- og virkelighedskriteriet for den jordiske gudstjeneste.* Den gammeltestamentlige gudstjeneste var en skygge og en kopi heraf, men ved Helligåndens hjælp kan vi stadig finde vejledning i Guds bud i Loven til at indrette vor gudstjeneste af idag efter den himmelske gudstjenestes forbillede, idet der er en sammenhæng mellem skyggen/kopien og den virkelighed, som den gengiver. Også på gudstjenestens område gælder Lovens tredje brug! ★) Dog er Lovens fuldendelse givet i Jesus Kristus og hans gerning, og denne fuldendelse bliver den Kristus-troende menighed til del i den nye pagts gudstjeneste. Jesus fuldbyrdede i sit legeme dét offer, som forliger os med Gud; og ved Helligånden, som er udgået af Faderen og udgydt over os efter Jesu tronbestigelse i himlen, og som en frugt af hans ypperstepræstelige frembærelse af sit blod er vi nu hans legeme på jorden. Vi er ved denne forening med Kristus i ét legeme delagtige i hans offer, delagtige i fuldendelsen – selvom dette først vil blive åbenbart efter sit inderste væsen ved Kristi tilsynekomst, når han opretter sit rige.

Sammenhængen mellem den jordiske og den himmelske gudstjeneste betyder, at det, der sker på jorden, når frem til Gud, og at det, der sker i himlene, når frem til os.

☆☆☆

Flere gange har røgelsesofferet i den gamle pagt og i himlen været berørt ovenfor, men i det følgende skal vi rette opmærksomheden på den aktuelle kristne gudstjeneste, som svarer hertil. Når vi frembærer bønner for kirken, for menneskeheden, om verdens frelse og Jesu komme, stiger disse bønner ikke bare op i det tomme rum, men de bæres frem for Gud af englener, som tjener ham uden ophør. Englener lægger røgelse til vore bønner. Dette er den dybe mening i salmistens ord: »Som røgoffer gælde for dig min bøn, mine løftede hænder som aftenoffer» (Sl. 141,1-2). Dette udtrykkes da også på mangfoldig måde i kirkens gudstjenstlige og læremæssige tradition som en *erfaring*: vore bønner bæres af engle frem for Gud som røgelse, en velugt for Herren.

F.eks. kaldes i koptisk ritus den daglige morgen- og aftenstjeneste for »aftenens og morgenens ofring af røgelse». Ritualer er gennemsyret af forståelsen af den jordiske og den himmelske gudstjenestes enhed; mens alteret tilrøges, siger præsten: (omtrentlig gengivelse) »Vi tilbeder dig, o Kristus, tillige med Faderen og Helligånden, fordi du kom og frelst os». Her hentydes til det historiske offer på Golgata. »Efter din udtømmelige nåde vil jeg træde ind i dit hus og bøje mig for dit alter». Vi fejrer her på jorden ved alteret i kirken Guds frelse i Kristus, men alteret her er også alteret i himlen: »Foran englener vil jeg synge for dig og bøje mig for dit alter». – Den samme forståelse udtrykkes i slutningen af forbønnen: »Tag imod vore bønner på dit hellige, himmelske alter som en liflig duft af røgelse, der stiger op for din storhed i himlen ved dine hellige engles ogærkeengles tjeneste.... Giv dem, som har frembåret disse ofre, det uforkrænkkelige i stedet for det forkrænkkelige, det himmelske for det jordiske, det evige for det timelige...; bevar dem, o Herre, ved dine engles og hellige ærkeengles kraft». (Her er altså tale om en modtagelse af »de kommende goder» fra den gudstjeneste, som finder

sted i himlene, og som den jordiske er delagtig i). Herefter fortsætter menigheden med at synge Gloria (Ære være Gud i det højeste) – den sang, der i historien ved englene fra himlene, den evige verden, bringer bud om den Eviges indbrud i vor verden, inkarnationens under; her er virkelig samtidighed mellem historien og evigheden!

Forbindelsen mellem den jordiske og den himmelske gudstjeneste og mellem de to verdener varetages altså efter Guds ordning, som afspejles i Guds Lov og udtrykkes i Åbenbaringens skildring af den himmelske gudstjeneste, af englene; de bærer bønner og lovprisningsoffer frem for Guds trone, og vi drages med dem ind i lovprisningstjenesten foran det himmelske alter og Guds trone.

Dette finder også sit udtryk i nadvertjenesten. Taksigelsen, præfationen, i den klassiske nadverbøn munder således ud i vor deltagelse i englenes, kerubers og serafers sang: »Hellig, hellig, hellig er Herren, Gud, den almægtige...» Helt klart udtrykkes enheden af de to tjenester i den romerske messe: »Vi beder dig ydmygt, almægtige Gud: byd, at dette offer ved dine hellige engles hænder må frembæres på dit himmelske alter for din guddommelige majestæt, at enhver af os, som fra dette alter modtager din Søns højhellige legeme og blod, må fyldes med al himmelsk velsignelse og nåde». (Herrens nadver, side 50). ★★)

Også i ikonerne finder denne sammenhæng sit udtryk. Ærkeenglene fremstilles ofte som diakoner, fordi de i den himmelske gudstjeneste udfører en tilsvarende funktion som diakonerne og omvendt. I koptisk middelalderikonografi kan man endog se Mikael frembærende alterbrødet, kurbanen. Englene er diakoner i den himmelske gudstjeneste, og som diakonen i den jordiske gudstjeneste bringer folkets gaver frem til alteret og fremfører forbønnerne, bringer englene menighedens gaver, bønner og lovprisningsoffer frem for det himmelske alter. Denne sammenhæng fremtræder jo også

i den orthodoxe liturgi i den sang, der ledsager frembærelsen af de til nadveren beredte gaver: »Vi, som på mystisk vis, forestiller kerubim...»

Ikke alene finder altså det, som sker på jorden, sted også i himlen, men *det, der sker i himlen, sker også på jorden, hvor vi fejrer gudstjeneste i And og sandhed.*

Dette gælder først og fremmest i nadverfejringen, hvor vi i brødets og vinens skikkelse får del i det offer, Jesus evigt frembærer i himlen – nemlig den død, som han døde én gang for alle, det legeme og blod, som han ofrede én gang for alle i historien på Golgatas kors. Dette offer er nærværende, ikke som en gentagne offerhandling, men derved, at vor gudstjeneste ved Åndens gerning rykkes ud af historien og ind i evigheden, hvor Jesus *evigt* frembærer sig selv (d.v.s. sit én gang for alle i historien fuldbagte offer) til Faderen og dér medinddrager os i sin tjeneste. Eller anderledes sagt: det, som sker evigt, er til alle tider gyldigt og virkningsfuldt tilstede ved Helligånden i vor gudstjeneste; vor nadverfejring er delagtighed deri. Himmelsens offergudstjeneste bryder igennem timelighedens og skabthedens begrænsninger, så at brød og vin ikke længere rækkes os som brød og vin, men som Jesu legeme og blod, ja det *er* Jesu legeme og blod. Derved er vi og vor verden opløftede til Gud; vi er i Guds forvandlerende nærværelse, og som brød og vin bliver Jesu legeme og blod, bliver vi, delagtige deri hans legeme på jorden og hver for sig lemmer på hans legeme. I os som hans legeme er Guds rige tilstede blandt mennesker, brudt ind i den timelige og forkrænkkelige verden. *Vi modtager altså ved menighedens gudstjeneste Jesu legeme og blod, fordi Jesus evigt i himlen er vor ypperstepræst, der frembærer sig selv, og fordi vi ved Helligånden, som Jesus – ophøjet til Faderens højre hånd – sender os fra Faderen, er draget ind i den himmelske verden:* vi er sat over i Guds elskede Søns rige fra mørkets rige. Derfor har kirken, hvor den er

tro mod overleveringen fra oldkirken, en *påkaldelse af Helligånden* i nadverbønnen; derfor er nadveren en *ihukommelse* af Jesu gerning, idet menigheden ved at gøre nadveren forkynder Jesu død for magter og myndigheder til hans komme, sådan som det synges i lidt forskellig udformning efter indstiftelsesordene i orthodoxe, romersk-katolsk og mange evangelisk-lutherske nadverritualer: »Herre, vi forkynder din død, vi priser din opstandelse, indtil du kommer i herlighed».

Til sidst skal der peges på et par enkeltheder, hvor der burde være overensstemmelse og samsvarighed mellem den himmelske og den jordiske gudstjeneste.

Læs Åb. 4,8-11 og 5,8-14. Bemærk, at den himmelske gudstjeneste rummer en frihed til at alle kan udtrykke sin lovprisning af Gud, men læg også mærke til, at alt sker i orden; det er liturgi; det er vekselsbøn, hvor bestemte ord og handlinger kræver bestemte svar. Den jordiske gudstjeneste bør rumme en lignende mulighed for alles frie tilbedelse i orden, en liturgisk tjeneste med opgavefordeling mellem mange tjenere – ja hele menigheden.

Den himmelske gudstjeneste sker ansigt til ansigt med Gud, i hans umiddelbare nærhed, foran hans trone, ved Guds alter, jfr. Es. 6 og Åb. 4 og 5 og 8. Også den jordiske gudstjeneste må finde sted som en tjeneste i Guds umiddelbare nærhed, vi står foran Guds trone; alteret i kirken er også alteret i himlen. Al gudstjeneste må orienteres ud fra alteret, som udtrykker Guds majestætiske nærhed. At Gud ønsker denne ordning med et alter – også i den jordiske gudstjeneste – fremgår af hans befaling til Moses om at bygge ørkenhelligdommen efter det himmelske forbillede.

Den himmelske gudstjeneste sker i de helliges og alle engles fællesskab, jfr. Hebr. 12,22-28. Dette fællesskab bør også finde sit udtryk i den jordiske gudstjeneste. Selve den gudstjenstlige tradition tilbage til oldkirken udtrykker dette fællesskab mellem de hellige til alle tider,

ved at bringe slægternes erfaring af mødet med Gud til udtryk. Men det finder også sit udtryk i de forskellige gudstjenstlige led. Gloria (Ære være Gud i det højeste) og Sanctus (Hellig, hellig, hellig er Herren) er englesange, som vi synger med på; de bør ikke undværes. Mindedage for de hellige hjælper os til at fastholde troen på deres forbøn for os i himlen og styrker fællesskabet i én kirke gennem alle slægter og tider og nationer. Og har man som i nogle kirkesamfund billeder af de hellige, ja så kan dette fællesskab opleves som en næsten fysisk virkelighed.

Vi har i høj grad beskæftiget os med lovprisning, taksigelse og tilbedelse som et enhedsbånd mellem den jordiske og den himmelske gudstjeneste, men forbønnen er det også. Når vi i forbønnens tjeneste giver mæle til skabningens inderlige længsel og dybe stønnen efter forløsning, bæres denne længsel frem i den himmelske gudstjeneste som en liflig vellyst for Herren, ja hvor skabningens suk finder vej over vore læber levendegjort af Helligånden, sukker Ånden selv med og bringer verdens nød og skabningens nød ind i den hellige Treenigheds kærligheds kraftfelt. Og håbet for skabningen om forløsning baner sig da vej i menighedens lovprisning af Skaberen, hvor alt det skabte finder sig selv, sin identitet som Guds skabning, der lever i og af hans nærværelse: »de skal prise Herrens navn, thi han bød og de blev skabt».

NOTER

- ★) Når der tales om Lovens tredje brug af reformatorerne, er det ikke et forsøg på igen at gøre loven til en frelsesvej, hvor gjorte gerninger køber os retten til frelsen, men det betyder, at Loven i den kristnes liv bliver til et Åndens redskab til at tjene Gud – nemlig ikke efter vore egne tanker, men efter hans åbenbarede vilje. Den, der elsker Gud, fordi han er elsket først af Gud, vil også af hjertet gøre, hvad han ved er Guds vilje.

Således forstået kan Loven være en rettesnor for et gudvelbehageligt liv indrettet efter Guds uforanderlige vilje.

★★) Den samme tanke møder os i slutningen af den koptiske nadverhandling, hvor præsten sender offerets engel bort, idet

han stænker vand med ordene: »O dette offers engel, som flyver op til det høje med denne vor lovprisning. Ihukom os for Herren, at han tilgiver os vore synder» (omtrentlig gengivelse).

Ole Skjerbæk Madsen

IGLESIA ESPAÑOLA REFORMADA EPISCOPAL

HVERT år rejser mange danskere sydpå til sol og varme. Mange af dem rejser til Spanien, der altid har været et populært rejsemål for os nordboere. Men hvor mange er klar over, at der i Spanien findes en anglikansk kirke, som måske især vi, der tilhører Kirke-lig Fornylse, kunne have interesse af at vide lidt om og måske besøge, hvis man alligevel er i landet.

Jeg har i nogle år haft den fornøjelse hvert år ved juletid at modtage et såkaldt »informative letter» fra denne kirkes biskop. Hvordan er han kommet i forbindelse med en spansk biskop? vil mange nok spørge. Ja, det forholder sig således, at jeg i en halv snes år har været optaget af at finde pennevenner rundt omkring i verden, og da jeg gerne ville have en forbindelse med et ungt menneske i Spanien og havde hørt om denne kirke, skrev jeg ganske simpelt til biskoppen. En penneven har han ikke kunnet skaffe mig — men informationer om denne kirke kan da også være nok så interessante.

For kort at fortælle lidt om kirken har jeg valgt at gengive indholdet af dette års »informative letter».

Kirken, der på spansk bærer navnet: Iglesia Española Reformada Episcopal (den spanske reformerte episkopalkirke) er stiftet i 1880 — den har altså netop fejret sit 100 års jubilæum. Den er som sagt en anglikansk kirke, og den har i 1981 omkring 2500 medlemmer (ifølge Altkatholisches Jahrbuch, Bonn, 1981). Den første synode blev afholdt i dagene den 2.-3. marts 1880 i Sevilla. Dengang bestod kirken af 12 sognemenigheder og

nogle udposter. Den første biskop var en forhenværende munk, Juan Bautista Cabrera, og under hans ledelse — og med hjælp fra udenlandske venner — oprettede man de forskellige kapeller og skoler, ligesom kirken fik sin egen domkirke i Madrid. Biskop Cabrera blev bispeviet (af biskopper fra den irske anglikanske kirke) i 1894, og indtil sin død i 1916 udførte han et kolossalt arbejde. — Efter biskop Cabreras død var det ikke muligt at indvie en ny biskop. Det skete først i 1956, da biskop Molina blev indviet. Da han døde i august 1966, valgte man den nuværende biskop Ramón Taibo, der blev indviet af anglikanske biskopper og dr. Urs Küry fra den gammel-katolske kirke i Madrid i maj 1967.

Under den spanske borgerkrig blev det nødvendigt at lukke nogle skoler og at suspendere arbejdet i visse landsbyer, da hjælpen fra udlandet blev indskrænket, og i 1939 havde kirken således kun 3 præster, og alle var de over 70 år gamle, samt en diakon — han der senere blev biskop Molina. Den spanske episkopalkirke led meget under borgerkrigen, således blev præsten i Salamanca dræbt, og mange ejendomme blev overtaget af andre. I Valencia blev kirkens bygninger ødelagt af et bombardement.

Som følge af alle disse vanskeligheder har det været nødvendigt at arbejde meget hårdt for igen at få arbejdet op på 1936-niveau. Det har ikke været let, for man har ikke haft tilstrækkelige midler, men alligevel har kirken nu 1 biskop, 9 præster, 4 diakoner samt ejendomme i Valladolid, Sabadell og Salamanca, en

slags conferencecenter i Alcoceber i provinsen Castellón, hvor man afholder møder for unge, søndagsskoler, møder for præsteskrabet o.s.v.

Nu, hvor der hersker religionsfrihed i Spanien, har man mulighed for at udvide arbejdet og vidnesbyrdet overfor det spanske folk, hvis bare man får de tilstrækkelige midler til det. Deres første mål er at vokse. For at kunne det har man visse ønsker, som man gerne ser opfyldt:

1) et sted at holde gudstjeneste i i Barcelona

2) et sted at holde gudstjeneste i i León

3) skoler til de små børn i Sevilla og Sabadell

4) et hjem til menighedens ældre medlemmer

5) et forlag, så man kan udbrede kendskabet til den anglikanske lære.

Biskoppen nævner kort, at han har været på nogle rejser i udlandet også i

1981. Således har han været til bispevielse i Portugal, og i London til samtaler med anglikanske kirkeledere. Han har — desværre uden mit vidende! — også været i Løgumkloster, hvor han deltog i et møde i økumenisk sammenhæng.

Til sidst vil jeg nævne, at kirken udgiver bladet »La luz» (Lyset), så hvis der er nogle spanskkyndige iblandt os, kan de nok få mere at vide gennem dette tidsskrift.

Hvis man ønsker at vide mere, er kirken adresse:

Iglesia Española Reformada Episcopal
Isaac Peral 52
Madrid — 3, Spanien

Jeg håber, at denne lille »mundsmag» kunne give en og anden lyst til at opsøge denne søsterkirke, hvis man alligevel er på rejse i Spanien. Jeg vil i hvert fald gøre det, hvis jeg får lejlighed dertil.

Bjarne Andersen

EN »HØJMESSE» eller: Hvad man kan opleve en søndag i sygeseng

DET var Søndag Sexagesima. Jeg var nødt til at holde sengen. Jeg var altså også nødt til, hvis jeg ønskede kontakt med Kirken, at opnå den via radio. Kl. 9.55: »Nu transmitterer vi Højmesse fra Lindevangskirken på Frederiksberg. Prædikant er provst Ove Berg...» Og så gik det ellers igang. Tillad mig korteligt at skitsere forløbet:

Indgangsbøn: »i liv og død min trøstermand» var forsvundet, ligesom Helligånden også forsvandt i følgende vending: »Oplad nu for Jesu Kristi skyld mit hjerte».

Indgangssalme: »Denne er dagen, som Herren har gjort».

Hilsen og kollekt: Ritualbogskollekten efter Dab!

»Dette hellige evangelium skriver evangelisterne Mattæus og Markus». — »Gud

være lovet...» Og så fulgte ellers læsestykkerne fra dåbsritualet (dåbsbefalingen og børneevangeliet). »I Jesu navn: vi forsager...» (forsagelsen og den apostoliske bekendelse). »Lad verden ej...» Så fulgte et kort spil på orglet, under hvilket jeg forestiller mig præstens, undskyld provstens gang til døbefonten. I hvert fald fulgte korstegnelse, spørgsmål om navn og et for mig hidtil ukendt spørgsmål: »Vil De svare på barnets vegne?» Derefter dåbspagt-spørgsmålene sammentrukket som ved konfirmation. Efter selve dåben sang menigheden og især koret tre gange amen, hvilket vel i sig selv er en udmærket erstatning for det degne-amen, som nok kan virke lidt gammeldags; men een gang amen skulle vel være nok. Efter håndspåbyggelsesvelsignelsen og endnu en dåb fulgte Fadervor og den aronitiske

velsignelse, atter med tre gange amen. Faddertiltalet blev fulgt af en kort dåbs-salme (nr. 406), hvorefter fulgte:

Epistel: dagens epistel efter anden tekstrække, indledt med ordene: »Apostlen Paulus skriver». Så fulgte minsanden Halleluja-verset af nr. 190 (Krist stod op af døde)! Man glemte ganske, at det var forfastetid, hvis man da ikke allerede havde glemt det ved »Denne er dagen»...

Efter en kort salme (nr. 275) fulgte prædikenen, indledt med oplæsning af dagens evangelium. Straks efter kirkebønnen kom motetten, efter den meddelelser og apostolsk velsignelse.

Efter næste salme (»Midt iblandt os er Guds rige») meddelte præsten, undskyld provsten, at han kunne tilsige »dig alle dine synders forladelse» i den treenige Guds navn. Så tøvede han lidt og sagde amen; men selve dette at tilsige syndsforladelse kom han ikke til. Derimod fulgte »Opløft eders hjerter til Herren...» og i øvrigt ritualet af 1912, idet dog »troende» var forsvundet i slutningen af nadverbønnen. Under uddelingen hørtes salmerne »Vidunderligst af alt på jord» og »O kristelighed», og derefter sluttede transmissionen. »Vi har transmitteret Højmessens i Lindevangskirken på Frederiksberg. Prædikant var provst Ove Berg».

DEN BORTGLÖMDA RIKTNINGEN

DETTA är ju helt underbart, sade den älskvärda journalisten, som hade kommit för att se på *Gratia Dei* och skriva en artikel om stiftelsen, en artikel, som i sinom tid visade sig vara ypperlig »men jag är konfunderad och vilsen: Vad är MENINGEN med denna förtjusande byggnad med kapell och trädgård, båda beundransvärda. Det är alltsamman underbart att betrakta, men vad gör ni för nytta».

Jag svarade: »Vi firar dagligen den heliga Mässan och vi beder fyra Tideböner». »Får jag fråga hur många människor ni

Hvorfor nu trætte Re-formatios læsere med dette?

For det første for at påpege, at sådan er der nogle der holder »højmesse». Jeg har desværre beskrevet forløbet korrekt.

For det andet for at spørge, om ikke der engang fremkom et luthersk beken-delsesskrift, hvori det hedder, at messen er en meddelelse af sakramentet (d.v.s. nadveren)? I Lindevangskirken er i hvert fald formessen blevet til en meddelelse af den hellige dåb under sognepræstens selvstændige tilrettelæggelse af dåbsritualet, hvoraf jo for øvrigt den indledende bøn forsvandt.

For det tredje for at spørge præster indenfor den højkirkelige bevægelse, om ikke en sådan provste-gudstjeneste kan opmuntre dem til fremdeles at gå ad den vej, hvor man søger at tilrettelægge høj-messen, så hele forløbet peger frem mod modtagelsen af alterets sakramente. Mon hr. provsten har spurgt nogen om sine forandringer? Ja, jeg spø'r bare.

Heldigvis er Lindevangskirken ikke en Laub-kerne, så jeg kunne glæde mig over velkendte romantiske melodier til salmerne om Guds rige (nr. 277, 278, 279); men ellers vil jeg ikke sige noget om at glæde sig. Desværre; men jeg lå jo også i sengen...
Anonymus

har i ert sköna kapell?». Jag sade: »Ytterligt få, vi har ingen församling bakom oss». Min gäst fortsatte dialogen: »Men varför är då allting så omsorgsfullt ut-gestaltat, så fulländat skapat, varför har det fått kosta så mycket pengar». Jag sade: »Kära redaktören, Ni har själv givit er in i denna dialog och nu får Ni ursäkta om jag gör er förargad på när jag säger, att fröken följer Judas Iskariots linje, medan jag vill göra som Maria». »Förklara det litet tydligare», sade min gäst. Jag slog upp min bibel och läste hos St. Johannes Evangelisten, kapitel tolv. Då tog

Maria et skålpund smörjelse av dyrbar äkta nardus och smorde därmed Jesu fötter. Sedan torkade hon hans fötter med sitt hår. Men Judas Iskariot, en av hans lärjungar, som skulle förråda honom, sade då: »Varför sålde man icke hellre denna smörjelse för trehundra silverpenningar och gav dessa åt de fattiga».

Här står den vågräta, jordiska, timliga, tidsenliga riktningen mot den lodräta, himmelska, andliga, eviga riktningen. Och Judas har i stort sett i den innevar-

ande tidsåldern behållit segern i kampen mellan de båda riktningarna. Vålgörenhet, pengar till de fattiga, ideella syften där har vi den kristna fromhetens innehåll i så stor utsträckning, att den andra linjen nästan helt bortskymdes. Den vågräta linjen är icke i sig själv ond. Jesus följde den själv, da han gav sitt liv till vår frälsning. Men han handlade i den lodräta linjens riktning, då han samtidigt försonade Gud med oss i ett evigt försoningsoffer. Till sanna kristendomen hör

*Kyrkoherde emer., teol. dr. Gunnar Rosendal — Fader Gunnar — sammen med sin medarbejder Gert Lindell uden for den middelalderlige kirke (12. årh.) i Pers-
torp i det nordvestlige Skåne.*

båda linjerna.

VII VÅRT SLÄKTE HAR GLÖMT
DEN LODRÅTA.

Vi bjuda på stenar istället för bröd.
Därför äro och förbliva våra kyrkor
tomma.

Vi måste omvända oss.
Vi måste intaga en ny inriktning.
MOT GUD, EJ BLOTT MOT

VÄRLDEN.
MOT EVIGHETEN, EJ BLOTT MOT
SAMTIDEN.

Vi måste i en ny insikt, icke räkna på vår duktighet och duglighet men på vår oduglighet. Vi måste nedfalla och bedja: »Fader, jag har syndat mot himmelen och mot dig. Låt mig få bli en av dina legodrängar».

Vi måste vidare mottaga upplysningen genom EVANGELIUM och dagligen leva i syndernas förlåtelse. Syndernas förlåtelse få vi från Gud, vilja vi söka denna förlåtelse måste vi rikta oss mot Gud,

ÖPPNA VÅRA HJÄRTAN — »ditt hjärta öppne sig».

»Ditt hjärta öppne sig, bjud Kristus hem till dig». I den heliga Nattvarden går han in under ditt tak, »ack Herre, jag är icke värd att du går in under mitt tak, men säg allenast ett ord, så varder din tjänare helbrägd». Vi ikläde oss Kristus, han är vandringsdräkten på vägen upp åt, SURSUM CORDA.

»Vi bli vad vi mottaga» — vi bli ett med Kristus. Han uppfyller oss med sin Gudom och omvärer oss med sin godhet. Och »VI STIGA FRÅN DEN ENA KRAFTEN TILL DEN ANDRA SÅSOM NÄR DEN HERRE VERKAR, SOM SJÄLV ÄR ANDE».

ANDENS LINJE.
SURSUM CORDA.
UPPLYFTEN EDRA HJÄRTAN TILL
GUD.
GUD UPPLYFTE VÅRA HJÄRTAN.

Fader Gunnar

LÄST

Tom G. A. Hardt: Nådemedlerna i fölge den evangelisk-lutherske bekendelse. Oversat af Hans Olav Okkels. Hellberg & Elmquist, Søndervang 19, Hygum, 6630 Rødding, 1981. 24 sider. Kr. 12,75.

FORFATTEREN har siden 1961 været præst for den evangelisk-lutherske frimenighed »S:t Martins Församling» i Stockholm. I 1971 blev han teol. dr. på afhandlingen »Venerabilis & adorabilis Eucharistia. En studie i den lutherska nattvardsläran under 1500-talet», som han har sammenfattet i en mindre og for lægfolk lettere tilgængelig bog »Om altarets sakrament», Pro Veritate, Uppsala 1973. I Danmark er forfatteren blevet kendt ved at have deltaget i den danske teologiske debat med artikler i Præsteforeningens Blad og i

Kirkelig Information og ved to pjecer om henholdsvis den bibelske urhistorie og dåben, som forlaget Hellberg & Elmquist har udgivet.

Som tredje pjece af Hardt har forlaget nu udgivet dette lille skrift om nådemedlerna. I første afsnit, som fylder mere end halvdelen af skriftet, behandles, hvad der alment bør siges om nådemedlerna i følge den evangelisk-lutherske bekendelse. I modsætning til romersk-katholsk og protestantisk-pietistisk nådemedelforståelse, der altid sætter vilkår for nådens modtagelse og således aldrig giver vished, sætter forfatteren Luthers og reformationens »store glade vished, at være tilgivet gennem nådens midler».

Nåden er Guds velbehag mod syndere for Kristi skyld. Forsoningen er et faktum og behøver at blive modtaget, når

den skænkes i den apostolske forkyndelse. Nådens middel er altså evangeliet, og det modtages af mennesker, som tror det. Dette nådemiddel har en højst personlig form: prædikeembedet, der er givet til bestemte mennesker. Sakramenterne eller de af Kristus ved siden af det mundtlige ord indsatte hellige handlinger, dåb, afløsning og alterets sakramente, er udstyrede med evangeliets hele kraft. Forsoningen rækkes hver enkelt til ejendom i sakramenterne, så Ordet ikke bare når tilhørerne i almindelighed, men netop gælder den enkelte i særdeleshed. Det Ord, som følger og udlægger sakramenterne, fordrer og skaber den tro, som henter glæde, styrke og kraft af sakramenterne. Troens vished kommer af tilliden til det nådens Ord, der gør sakramenterne objektivt virkelige. Hvor der sættes betingelser for nådens modtagelse, f.eks. den rette anger (romersk) eller den rette trosoplevelse/åndsbesiddelse (radikal pietisme), hvor mennesket gøres afhængigt af sin egen indre tilstand for sin frelsesvished, vil nåden og frelsen altid være uvis, da ingen kan være sikker på, om ens indre tilstand er ret.

Herefter behandles i tre korte afsnit dåb, afløsning og alterets sakramente. Det fremhæves, at det netop er vandet, der er den rensende dåb: »Ordet giver kraft, men kraft til vandet, som er det applicerende, helligende nådemiddel. Man bades ren fra sin synd».

Det fastslås, at afløsningen bygger på en virkelig indstiftelse: Johs. 20,22. Derfor fremhæver Hardt også, at det pædagogisk ville være meget ulykkeligt, om man ikke ville regne afløsningen med til sakramenterne, eftersom afløsningen i så fald ville stå i fare for at blive berøvet sin værdighed som en af Gud indstiftet handling. Ordet »afløsning» foretrakkes frem for ordet »skriftemål», da skriftemålet foruden afløsningen også omfatter syndsbekendelsen. Men det er ikke syndsbekendelsen, der har Guds befaling, kun afløsningen, som derfor er selve sakramentet. Ordet »afløsning» fæster op-

mærksomheden på, hvad Gud gør, ikke på skriftebarnets handling. Dette hindrer dog ikke forfatteren i at anbefale det private skriftemål, »især eftersom der der-ved gives lejlighed til bekendelse, men også til sjælesørgerisk samtale».

Om nadveren fastslås det, *hvad* der er på alteret: Herrens legeme og blod, og *hvorfor* det er der: til syndernes forladelse. »Vi får bestandig lov til med munden at modtage forsoningen, og vore øren får indskærpet den sandhed, for at *hjertet* skal tro, hvad *ørerne* hører om, hvad *munden* spiser».

Naturligvis er der meget mere at sige om nådemedlerna, men for Tom Hardt har dette været det væsentligste, for holder man ikke dette evangeliske anliggende klart, bliver al anden tale om nådemedlerna og sakramenterne forvansket. Men samtidig bliver det også klart, at netop når sakramenternes objektivitet p. g.a. Guds Ord og befaling fastholdes, bliver der i nadveren også plads til tilbodelsen af Herrens legeme og blod og til ihukommelsen for Gud af Kristi frelsesgerninger, når vi ved vor nærværende Herre træder frem for nådens trone.

Også for dansk højkirkelighed er det godt at blive holdt fast ved Ordet og troen, det Ord, der gør tegnet virkekraftigt, og den tro, der fremkaldes af tegnet, fordi Ordet siger, det er nådens middel.

Hermed være dette lille skrift anbefalet til studium og eftertanke.

Olav Fog

Poul Hoffmann: Møde på stranden — en Jerusalemfortælling. Unitas. 112 sider. Kr. 95,00.

FOR snart et års tid siden hørte jeg i radioen en udsendelse, hvor der var arrangeret et møde mellem de to forfattere, Poul Hoffmann og Egon Nielsen. Sidstnævnte har skrevet en del bøger, der alle er blevet rost til skyerne

af den verdslige litteraturkritik, herunder også Kristeligt Dagblads anmeldere. Jeg har læst et par stykker af disse bøger, og jeg fandt dem meget ringe. Uden tvivl har Egon Nielsen evner som skribent, hans fabulerende talent er betydeligt; men hvor er det dog skrækkelige »fabler«, disse bøger er fyldt med! I en vis forstand er bøgerne nærmest indholdsløs snak, bortset fra tarvelige karikerende skildringer fra Indre Missions vækkelsestid. Han synes at nyde at fabulere om missionsfolks seksualliv, så det er egentlig ikke mærkeligt, at en »kristelig forfatter« af hans art kan få fine anmeldelser. I den forbindelse er det pikant, at han også er redaktør af Dansk Missionsblad, organet for det missionsselskab, som de latterliggjorte personer i hans bøger ofrede så meget til. I disse fabler fra gamle dage kan man også finde kamouflerede angreb på EF og påvisning af »folkekirkelighedens« lyse evangelium i kontrast til den grimme IM.

Det var disse to personer, der mødtes i radioen — den evigt snakkende, succesombruste Egon Nielsen og den stiltfærdige, næsten forfulgte Poul Hoffmann, hvis mindste bog er fyldt med ånd og liv og tro i en kunstnerisk næsten fuldkommen ramme. Hver eneste bog, han skriver, falder i røverhænder i det, der engang var Indre Missions avis, medens Egon Nielsens roses ganske uhammet.

Jeg har grundet meget over, hvorfor Hoffmanns bøger så sjældent får de fine anmeldelser, som de fortjener. De skulle jo være aktuelle, når de allesammen på en eller anden måde handler om kærligheden mellem mand og kvinde og aldrig fornægter den legemlige side i det forhold, tværtimod. Men enhver sækular anmelder rammes måske hårdt af disse bøger, fordi kærligheden, der her skildres, er den samme, som findes i hele verdenslitteraturen, medens den moderne »kærlighed« næsten altid er degenereret til noget blot seksuelt.

Eller tænker vi på Hoffmanns stiltfærdige tale om den undergang, som jorden

nærmer sig, skulle man igen tro, at her var noget meget aktuelt; men det er slet ikke tilfældet, for denne tale er baseret på Bibelen! Derimod kan theologer, der forkaster den bibelske tale om disse ting, vinde sig et navn i denne verden, for med en fin »økologisk teologi« kan de blåstemple tidens undergangsskræk, der får sin næring lige fra at spise røde pølser og til *vestens* atombomber!

Og hvad tæller det i dag, at Hoffmann i denne lille romans forløb kan skildre Israel og Jerusalem med en sådan indlevelse, at man tror, man selv har boet der i månedsvis? De moderne kritikere er jo mere eller mindre inficeret med propaganda om palæstinenserens ret, så de ser rødt, når de i denne bog møder enkelte stiltfærdige bemærkninger om det modsatte. — I virkeligheden er alt, hvad Hoffmann skriver, en protest mod tidens literære magthavere, fordi han behandler spørgsmål, som virkelig er aktuelle i tiden, men blot siger det modsatte af, hvad der er »in« at sige i dag.

Jo, jeg er ved at forstå også KD's anmeldere. Når unge, intelligente, kulturåbne kristne for dem er så ukendte, som hørte de til en på jorden uddød race, så må de reagere overfor personerne i Hoffmanns bøger. Så er det, at de finder på, at personschildringen ikke er tilstrækkelig levende, men blot et postulat. Mon grunden til, at han blev rost så meget for sin Moses-trilogi, blot er, at personerne dér levede for så længe siden, at de virkelig var en fremmed race, og så generede de ingen. I nutidsromanerne går personerne midt iblandt os og udfordrer det moderne, afkristnede menneske. Det er noget snak, at denne bogs hovedperson, Rolf, ikke skulle være virkelig; jeg kender da ikke få af hans træk i en person, der går lyslevende omkring i Birkerød! Og den kvindelige hovedperson er trods de få streger, der er blevet plads til, tegnet så levende, at jeg tydeligt fornemmer hendes duft af kvinde gennem tryksværten, ja jeg er snart lige så forelsket i hende, som Rolf er!

Hoffmanns »theologi« i denne bog er for os, der kender hans øvrige bøger, ikke særlig ukendt, selv om den her er sat ind i en særlig ramme. Men har vi ikke brug for at høre det igen på en ny måde, at al ægte kærlighed mellem mand og kvinde er en aflans af Kristi kærlighed? Er det ikke et godt budskab, der er værd at høre endnu engang, at det eneste, der driver frygten ud, er den fuldkomne kærlighed? Og kun den er lægemidlet mod vor tids frygt? Og at jordens undergang efter Guds plan betyder opstandelse — eller genoprettelse af Paradis?

Nogle husker måske »Sangen om Maria«. Det var også en skøn bog; men rent teknisk er »Møde på stranden« nok bedre. Måske fyldte forfatterens vise kommentarer og »prædikener« lidt for meget i den første bog — selv om jeg nødig ville have undværet noget af dem. I den sidste bog må vi nøjes med herlige theologiske guldskorn spredt rundt omkring. Jeg har nu læst bogen tre gange og finder stadig mere guld i den.

Poul Ulsdal

Jens Møller: *Socialisme og kristendom — kan de forenes?* Forlaget KONTRAST, Skovbovænget 48, 3500 Værløse, 1982. 16 sider. Kr. 15,00.

GENNEM sit unge forlag har pastor Bent Honoré formået at vække opmærksomhed. Det gælder f. eks. det første hæfte i serien »Fri Folkekirke«: »Folkekirkens reformation«, som er anmeldt i nr. 4/1981. Nu er et nyt hæfte i serien »Menneskesyn« udkommet. Jens Møller, som denne gang er forfatteren, er kendt af mange som forhenværende: hfv. lærer, hfv. partiformand, hfv. MF, hfv. radiorådsmedlem m.m. Men når det gælder en skarp analyse, er han på ingen måde forhenværende. Det afsløres i dette hæfte, hvor han også fremtræder som en god pædagog.

Kan ild og vand forenes? Det spørger man sig selv efter læsningen. Der er et kald til »kristne for socialisme« og ligesindede om at besinde sig på det grundlag, de står på. Samtidig er hæftet en enkel og redelig indføring i forskellen mellem socialisme og kristendom. Det har enhver kristen brug for at vide besked med. Det er velegnet til at give f.eks. til unge, der spørger: Var Jesus ikke den første socialist? Hæftet giver svaret!

Helge Tagatz

Jan Redin: *Med Pelarstoder Tolv. Bokförlaget Pro Veritate, Uppsala, 1982. 304 sid. Sv. kr. ca 100:-.*

En rolig och realistisk och rättsinnig bok. Vandring genom några årtionden i den svenska kyrkoprovinsen skildras.

Prosten, teol. lic. Fader Jan Redin, en av pionärgestalterna inom den Kyrkliga Förnyelserörelsen i Sverige. Under många år präst i Långasjö i Småland. Som emeritus bosatt i Växjö.

FADER Jan Redins bok, utgiven på hans sjuttiofemårsdag, bjuder oss redan på omslaget på en lys, upphöjd, harmonisk bild av Kristi Kyrka med de apostoliska pelarna tolv, tecknade av svärsonen F. Johan Thelin (nu präst i Långasjö) i himmelsk klarhet, evig glans, glädjerik tystnad och rika löften. Detta spektrum flimrar över hela framställningen, men mörkare toner än dem, som här nämns vid namn, saknas icke på de trehundra sidorna. Det börjar med en mager, blek, blåögd pojke Samuel, som söker sin präst och säger: »Gud har talat till mig», och möttes av högtidlig och tung skepsis från en rättsinnig åldrad fader i Ämbetet. Gång på gång kommer pojken till själesörjaren och får gå hem igen, men till slut hamnar han i Lund, suges upp i Kyrklig Förnyelse och blir präst

och kommer så småningom till Osby. O, Jan, fader och broder, hur fullkomligt klart jag ser oss båda vandra nerför gatan från stationen i Osby till Kyrkan och prästgården och hur genast ivrigt frågar dig, om du stavar ditt efternamn med Rh eller bara med R, och får till min lättnad veta att du bara använder bokstaven R. Det andra alternativet skulle fört mina tankar till västkustens stränga schartauaner, som jag kände till och uppskattade men fruktade. Och sedan F. Jan, hur knöts vi ej samman av det kärlekens band som förenar lemmarna i Kristi Kyrka i nattvardsgemenskap, i bön, i bibelläsning, ständigt arbete för Kyrkan, Kristi Kropp. Denna Kyrka som under vår ämbets-tid blivit så illa behandlad av staten. Tidigare fanns det ju fattiga barn, som utackorderades av staten, de såg svultna ut, deras kläder var fattiga, deras ansikten bleka. Kyrkan blev ett fattighjon, man gjorde med henne som man ville, fast fattigdomen bestod icke så mycket i brist på penningar som statens oförmåga att förvalta de eviga gåvorna. Kyrkan förtvinade, blev tort världslig, på grund av en snål hyrd fader. Du skriver, att människorna upphörde att gå i Kyrkan för sextio år sedan. Det stämmer, i mitt fall dock med undantag för Osby, där man alltjämt går i Kyrkan. Men i detta tomrum uppstod Kyrklig Förnyelse. Ödemarken blommade. De övervåldigande konferenserna i Uppsala, Societas Sanctae Birgittae (S. S. B.) storslagna processioner och nattvardsmässor i Vad-

stena, Ordnar som bildas, klosterlöften som åter avläggas, nattvardslivet som blomstrar överraskande och fyller oss med tacksamhetens glädje. Vi förnyas i tron, hoppet och kärleken. En ny klang i förkunnelsen, en ny fyllighet i koralen, en ny frimodighet, utmanande, frimodig, ett vänligt men också självmedvetet i Kristo: »Kom och Se», en ivrig inriktning mot höjd och evighet. Och var du icke med, författarskap, i föredrag, i en förnäm liturgisk gestaltning där du hade ett särskilt mästerskap och djup lärdom, prydd med en klar rösts ljusa och rena klang.

Vad resor, vad konferenser, vad diskussioner med nya centralt kyrkliga, andliga och icke bara sekulariserade synpunkter kom fram. Och över allt var du på något sätt med, ibland på avstånd i båd tid och rum, ibland nära, tändande, eggande, inspirerande, kritiserande och nyskapande.

Och nu, Fader och Broder Jan, träder du fram inför oss, icke längre en blek och blygg gosse men en man i fromhetens saliga erfarenheter väl förfaren och med i stridens hårdhet vilken välsignad styrka och säger lugnt och fast:

*Med Pelarstoder tolv står Herrens
helga Kyrka.*

Och de tolv pelarna luta sig inåt sägande: »Icke från människor i stat och kommun men i vår Herre, som är mitt ibland oss i Ord och Sakrament, är vår kraft».

Fader Gunnar

MEDDELELSER

LITURGISK KOR

ET liturgisk kor er under oprettelse, og dets hovedvirke bliver ved af-tensangen i Bethlehemskirken i København, lørdag kl. 17. Som første opgave og den væsentligste bliver indstuderingen af Davids Salmer – både efter gregoriansk, anglikansk – og nykomponere-

rede sangtyper. Senere var det tanken, at koret kunne tilkaldes til kirkestævner mv. Hvis der er nogle i Københavnsområdet der var interesseret i at være med i en sådan tjeneste, bedes de kontakte

Kim Thinggaard
Carit Etlars Vej 5, 4.
1814 København V.
Telefon 01-31 11 13

EN NÆSTEN GRATIS REJSE TIL UPPSALA

I dagene fra den 27. til 29. august har det svenske »Fællesskabet Kirkelig Fornylse» årsmøde i Uppsala. Men årsmødet begynder med et fælles-nordisk møde torsdag den 26. august, altså et fælles møde for de nordiske landes højkerkelige bevægelser. Da et sådant møde er af stor betydning for os, og det derfor er vigtigt, at så mange som muligt kommer med, har bestyrelsen for »Johanne Ellebjerg og Karen Justesens mindefond» besluttet at give kr. 4.000,- til rejseudgifter, hvilket skulle dække benzindudgifterne for 4 personbiler med 5 i hver. De foreløbige planer er, at vi kører tirsdag den 24. august med overnatning i Vadstena hos Mariadøtrene, og at vi onsdag den 25. på vej til Uppsala besøger brødrene i Sala. Hjemturen sker mandag den 30. august.

Enhver, som er interesseret i at komme med til kirkedage i Uppsala, bedes henvende sig til undertegnede snarest og inden den 8. august.

Men hvorfor vente så længe!

Knud Christensen
Kirkegade 9
3600 Frederikssund
Telefon 02-31 03 39

RETRÆTE FOR MÆND 19.-23. september 1982 på Mariagården i Kollund

EFTER planen vil retræten i år blive ledet af pastor Edmund Jensen, Frederikshavn (tidligere Ormslev). Den begynder søndag aften den 19. og slutter torsdag morgen den 23. september, så der er god tid til at komme hjem denne dag. Retræten forløber efter et ganske bestemt skema, der har været omtrent det samme gennem adskillige år. Det består af daglige messer, tidebønner

og meditationer. Denne form stammer fra erfaringer, der er gennemprøvede i mangfoldige år og steder i kristenheden.

Mariadøtrene, som har deres hjem i Mariagården, som de åbner for os med meget stor gæstfrihed, har gennem alle årene retræten har fundet sted sørget for de ydre ting på forbillig måde.

Faktisk er retræten i øjeblikket fuldt tegnet. Dette bør dog ikke hindre nogen fra at melde sig. Dels kan der komme afbud, dels kan det vise sig, at der er behov for endnu en retræte, og i så fald vil der blive gjort forsøg på at arrangere en sådan. Men så er det nok vigtigt at melde sig så hurtigt som muligt.

Indmeldelser sker til undertegnede.

Johs. M. Nielsen
Kirkebakkevej 1
4190 Munkebjergby

Fællesskabet KIRKELIG FORNYELSE

LANDSKONVENT I ÅRHUS 20.-22. maj 1982

Sct. Johannes kirke og menighedshus

KIRKENS FRIHED

»Til frihed har Kristus frigjort os. Så stå nu fast, og lad jer ikke på ny spænde i trældoms åg!» Gal. 5,1.

Har »verden» taget magten i den kirke, som ikke er af verden, men i verden, så dens frihed, dens bundethed til Kristus er truet? Er kirken blevet sækulariseret, så den mister flere og flere af kendetegnene på Jesu Kristi kirke? Hvis det er tilfældet, skyldes det så de statskerkelige forhold – kirkens binding til den demokratiske stat med dens »al magt til folket» og dermed følgende totalitære tendenser?

Hvordan kan kirkens frihed bevares/genvindes under sådanne forhold? Kan det kun ske ved løsrivelse fra staten? Kan kirkens frihed ikke også trues, hvis den styres af en demokratisk valgt synode?

Varetages kirkens frihed bedst ved hierarkisk styre gennem kirkens embede?

Stat-kirke forholdet brænder på i Sverige, i Norge er det aktuelt, og i Danmark giver det anledning til problemer. Hvordan skal vi forholde os i dagens Danmark, og hvad kan vi råde vore brødre og søstre i de nordiske lande til i den situation, de står i?

Alt dette og meget mere vil vi gennem foredrag og debat tage op på landskonventet. Men først og fremmest vil vi gennem de mange tjenester i kirken samles om vor levende og nærværende Herre og ved Ham træde frem for nådens trone med tak og bøn, offer, tilbedelse og lovsang.

Olav Fog

PROGRAM

Kristi Himmelfartsdag den 20. maj

- 18.00 Vesper (Povl Dahl).
18.45 Aftensmad i Studenternes hus.
19.45 Møde m. kaffe i Johannesgården.
Pastor Tage Lunn: Fra Oliebjerget til Faderens højre hånd tur/re-tur.
21.30 Completorium (Poul Exner).

Fredag den 21. maj

- 08.00 Højtidelig messe. Celebrant: Olav Fog, prædikant: Th. Kühl.
09.30 Morgenmad i Johannesgården.
10.15 Møde i Johannesgården. Pastor, lic. theol. Helge Haystrup: Magthaver og menighed i den gamle kirke.
12.00 Tolvssang (Axel Madsen).
12.30 Middag i Studenternes hus.
14.15 Møde m. kaffe i Johannesgården. Tema: Kirkens frihed. Indledning ved pastor Bent Honoré og docent, dr. theol. Johannes Aagaard. Samtale.
17.00 Højtidelig vesper m. procession. Celebrant: Knud Christensen, prædikant: H. O. Okkels.
18.15 Aftensmad i Studenternes hus.

- 19.45 Møde m. kaffe i Johannesgården. Højskolelektor Roald Flemestad, Oslo: Mission som formidling af Guds ord.
21.30 Completorium (Johs. Nielsen).

Lørdag den 22. maj

- 08.00 Messe. Celebrant: Anders Studsgård, prædikant: Hans Oluf Madsen.
09.00 Morgenmad i Johannesgården.
10.00 Generalkapitel i Johannesgården.
12.00 Tolvssang (Peter Østerby-Jørgensen).
12.30 Middag i Studenternes hus.
13.45 Generalkapitel i Johannesgården fortsat.
15.00 Afslutning.

Iøvrigt henvises til folderen, som følger med dette nr. af Re-formatio. — Ekstra eksemplarer af folderen fås hos mødese-kretæren:

Stud. theol. Peter Østerby-Jørgensen
Tousvej 85, 2. tv.
8230 Åbyhøj
Telefon 06-25 07 98

KIRKELIG FAMILIELEJR 1982

31. juli — 7. august

på Sundeved-centret
Stenderup Kirkebakke
6400 Sønderborg

»Det er godt, at vi er her« (Matth. 17,4)

Lørdag den 31. juli

Ankomst i løbet af dagen

- 17.30 Vesper
21.30 Completorium

Søndag den 1. august

- 10.00 Højmesse. Prædikant: Knud Christensen

Dagsprogrammet ser iøvrigt sådan ud:

- 8.30 Laudes
10.00 *Bibeltime* (ma., tirs., ons., tors.)
v/provst Erich Alshauge. Tekster i tilknytning til »Forklarelsen på bjerget«.
Legestue for de mindste.
Bibeltime for de større børn.
17.30 Vesper
21.30 Completorium

Om eftermiddagen arrangeres leg, boldspil, familieløb, udflugter m.v.
Om aftenen lejrball. Familieaften.
Hver dag: Lejlighed til skriftemål efter aftale med en af lejrens præster.

Fredag den 6. august

- »Herrens Forklarelses Fest«
10.00 Højmesse. Prædikant: Dr. theol. Regin Prenter. Dagen er lejrens højdepunkt af fest og samvær.

Lørdag den 7. august

Afrejse i løbet af dagen

- Priser:* Hele centret, kirken, lejrbygninger, campingplads (m/lys) incl. forbrug af vand og lys lejes for 1000 kr. pr. døgn (ialt 7000 kr.). Beløbet deles ligeligt på antal tilmeldte og på køje i hus og plads på lejrpladsen.
NB!!! Jo flere tilmeldte des mindre at betale for hver.

Da også køkkenfaciliteter er inkluderet i lejen, arrangeres fælles madlavning (fordelt på hold) og fælles spisning. Derved kan udgifter til mad holdes på et overkommeligt plan.

TILMELDING nødvendig *senest 1. maj*, da vi ellers er økonomisk forpligtede på lejen. Tilmelding må ske skriftligt til Res. Kap. Hans Chr. Christensen, Skt. Jakobs Gade 9, 4. tv., 2100 København Ø; bekræftelse på tilmelding tilsendes.

Ledere af lejren:

Knud Christensen & Hans Chr. Christensen.

Jeg/vi tilmelder os familielejren 31. juli — 7. august 1982.

- / ønsker køjerum
/ medbringer telt
/ medbringer campingvogn
/ tilmelder mig/os
et køkkenhold

Tilmeldte børn Alder

Navn

Adresse

Telefon

NR. 1-2 — 25. ÅRGANG APRIL 1982

<i>Helge Tagatz:</i> Tag imod sandheden!	1
<i>Axel Madsen:</i> Abonnement og kontingent for 1982	2
<i>v/Olav Fog:</i> Sven-Bertil Svensson — en kirkens kunstner	3
<i>Sven-Bertil Svensson v/Mads Bøgh:</i> Sakramentalt billedsyn	5
<i>Ole Skjerbæk Madsen:</i> Som i Himlen således også på jorden	15
<i>Bjarne Andersen:</i> Iglesia Española Reformada Episcopal	20
<i>Anonymus:</i> En »højmesse«.	21
<i>Fader Gunnar:</i> Den bortglømte riktningen	22
Læst:	
Tom G. A. Hardt: Nædemidlerne i følge den ev.-luth. bekendelse <i>v/Olav Fog</i>	24
Poul Hoffmann: Møde på stranden, en Jerusalemfortælling <i>v/Poul Ulsdal</i>	25
Jens Møller: Socialisme og kristendom — kan de forenes? <i>v/Helge Tagatz</i>	27
Jan Redin: Med Pelarstoder Tolv <i>v/Fader Gunnar</i>	27
Meddelelser:	
<i>Kim Thinggaard:</i> Liturgisk kor	28
<i>Knud Christensen:</i> En næsten gratis rejse til Uppsala	29
<i>Johs. M. Nielsen:</i> Retræte for mænd	29
Landskonvent i Århus.	
<i>Olav Fog:</i> Kirkens frihed	29
Program	30
<i>Kirkelig Familielejre, program.</i>	30

RE-FORMATIO

udgives af

FÆLLESSKABET KIRKELIG FORNYELSE

ANSVARSHAVENDE REDAKTØR

Pastor *Ole Skjerbæk Madsen*, Danshøjvej 31, 2500 Valby.
Telefon 01 - 30 57 07

REDAKTIONSUDVALG

Sognepræst *Knud Christensen*, Kirkegade 9, 3600 Frederikssund.
Søster *Ragna*, Fabersvej 2, 8900 Randers.
Sognepræst *Anders Studsgård*, Skovvænget 19, Skarrild, 6933 Kibæk.
Pastor *Poul Ulsdal*, Kirkegade 88, 6700 Esbjerg

EKSPEDITION

Bladet koster 50 kr. årligt i abonnement
Beløbet indbetales til kassereren for Fællesskabet Kirkelig Fornyelse,
Organist *Axel Madsen*, Carit Etlarsvej 5, 1.tv., 1814 København V.
Telefon 01 - 22 67 67 Postgiro 2 08 81 42

FÆLLESSKABET KIRKELIG FORNYELSE

FORMAND

Sognepræst *Olav Fog*, Præstegårdsvej 11, Blåhøj, 7330 Brande.
Telefon 05 - 34 50 61.

BESTYRELSE

Pastor *Poul Exner*, Svanens Kvarter 19 C, 2620 Albertslund.
Organist *Axel Madsen*, kasserer. Adresse se ovenfor.
Sognepræst *Helge Tagatz*, Landsbygaden 68, Sengeløse, 2630 Tåstrup,
næstformand.
Søster *Karen Bagge*, sekretær, Hørsholmsgade 22 D, 2.tv., 2200 København N.

Medlemmer betaler 140 kr. årligt til fællesskabet. Dette beløb omfatter også abonnement på Re-formatio. Ægtepar 160 kr. Studerende og pensionister betaler 70 kr.

RESERVERET POSTVÆSENET